394

# STEPHAN ZWEIG MAGYARORSZÁGI BEFOGADÁSA

I r t a :

SÓVÁGÓ MÁRIA

0Sd d

Bölcsészdoktori értekezés.

Szeged

1970

B 520

SZTE Klebelsberg Könyvtár
SZEGED
13.

# T a r t a l o m

Bevezető . . . . . 1

I. fejezet

A századvégi német és osztrák irodalomban ható áramlatok . . . . . 5

II. fejezet

Stefan Zweig pályája . . . . . 14

III. fejezet

1914-22 . . . . . 25
1922-44 . . . . . 27
S. Zweig két világháboru közötti recepciójának értékelése . . . . . 68
1945-48 . . . . . 74
1956-69 . . . . . 79
S. Zweig 1945-69 recepciójának értékelése . . . . . 91

IV. fejezet

Stefan Zweig magyarországi személyi kapcsolatai . . . . . 98
Bibliográfia . . . . . .101

# BEVEZETŐ

Néhány évvel korábbi külföldi statisztikákat tanulmányozva S. Zweig még a legolvasottabb és a leggyakrabban forditott irók közé tartozik. A. Berendsen 1946-ban megjelent könyvének - "A német emigrációs irodalom" - statisztikája szerint S. Zweig a legtöbbet forditott német iró volt. Müveinek 111 nyelvre való forditásával megelőzi Vicki Baum 87 és T. Mann 74 nyelvre történt forditásait. De maguk a német kiadások is magas számot értek el, amit csak néha szárnyaltak tul más müvek. /Pl. esszégyüjtemények "Sternstunden der Menschheit" néhány éven belül 250000 eladott példányt, regénye "Ungeduld des Herzens" 2 éven belül 34, önéletrajzi regénye "Die Welt von Gestern" ugyanebben az időszakban 37 kiadást ért el. Egy év alatt egyedül Németországban 50000 példányát adták el a "Fouche"-nak, amelyről nem is tételezték fel, hogy a szélesebb olvasóközönség tetszését is megnyeri. Novellái is számtalan kiadást értek meg, sokat közülük dramatizáltak, megfilmesitettek./ De irodalmi szempontból legértékesebb müveit S. Zweignek nem ismeri nagyszámu olvasótábora. Irodalmi portréi, Magellan életrajza, Amerigo Vespucciról való értekezése, legsikerültebb biográfiája a nagy Balzac regény, és mindenekelőtt azok a müvei, amelyekben legerősebben jut kifejezésre egyéni beállitottsága "Erasmus von Rotterdam", "Castellio gegen Calvin", drámája a Jeremiás csak egy viszonylag szük réteg előtt ismert.

Másik oldalról megközelitve Zweig mai értékelését, a róla megjelenő bibliográfiákat nyomon követve, ezek többet, helyesebben főként Zweig személyével, életkörülményeivel, széleskörü baráti kapcsolataival foglalkoznak. Hallunk Zweigről, mint a barátság zsenijéről, "Barátság a vallása" - irja róla R. Rolland mint a mindig jóindulatu, segitőkész barátról, aki különösen a kezdőket, fiatalokat támogatja, "a befutottakkal gyakran volt gunyos és szarkasztikus, mig a fiatalokkal elgondolkodó és bátoritó, barátja és védője minden nyiladozó tehetségnek" /Oskar Maurus Fontana/. Megismerjük Zweiget, mint szenvedélyes zenerajongót, mint szenvedélyes gyüjtőt, aki egy gimnazista lendületével, tiszteletével, elfogultságával gyüjtögette nagy élő és halott müvészek, politikusok autogramjait, kéziratait.

H. Kesten, Zweig személyes jóbarátja óvatosan mond véleményt barátjáról, inkább dicsérve magát az embert, mint müvészetét "szép, öntudatlan csodálata az idegen szellemi nagyságok iránt az irodalmi világ egyedül álló alakjává tette".

Ezeknek az emlékezéseknek a segitségével sokkal jobban megértjük Zweiget, végső elkeseredésre való tettét, öngyilkosságát feleségével együtt, különösen, ha elolvassuk még Zweignek F. Werfelhez intézett zseniális előrelátását bizonyitó szavait, amelyet 60 éves korában mondott:

"Die Welt, die wir geliebt haben, ist unwiderbringlich dahin. Und zu dem, was später kommt, können wir nichts beitragen. Das Vergangene können wir nicht zurückhoben, und das Neue wird über uns weggehen". S. Zweig az ember minden gondjával, gondolatával előttünk áll, hisz erről beszél ő, minden barátja, de alig-alig találunk, sablonosan kifejezve munkásságával foglalkozó tanulmányt, amely Zweignek nagy pozitivumait, nagy negativumait mélyebben megvilágitaná, mondhatnám tovább népszerüsitené az ujabb generáció körében is. És ezen a ponton találkozik a külföldi, pontosabban a német nyelvterületen és Magyarországon megjelent tanulmányok száma és értéke.

A mai magyar olvasóközönség, a laikus olvasókra gondolva, Zweig neve említésekor vagy a két királynőről szóló regényére /M. Antoinette, M. Stuart/, vagy a Sakknovellára gondol. Az már nagyobb szerencse ha mind a három ismerős, sőt még a Fouche is föliidéz valami emlékképet, különösen, mert az utóbbi időben ez a Zweig mü ért meg legtöbb kiadást. Ez hatalmas különbség a két világháboru közötti időszakkal összehasonlitva, amikor az ugyan ilyen összetételü, helyesebben ugyancsak az "amatör" olvasótábor bármikor fel tudott volna 5-6 Zweig könyvet sorolni, sőt többet is.

Mi lehet ennek az oka? Először is kétségtelen vál-

toztak az idők, az emberek, az izlés, de valami hibának Zweigben is lenni kell. Hiszen ezek a szép, baráti megemlékezések is valójában csak kegyeletes, a halott írót kimélő szavak.

E disszertáció célja, hogy Zweig magyarországi recepcióját a két világháboru közötti páratlan sikereit és jelenünk lehiggadt értékelését bemutassa. Meghatározott tényezőként és a legbiztosabb támaszpontként a magyar sajtó hirei szerepelnek, természetesen nem hagyva figyelmen kivül a többi Zweiggel kapcsolatos hirt, eseményt sem. A következőkben a századvégi német irodalom alakulása, majd Zweig élete kerül röviden bemutatásra, hogy ezek ismeretében érthetőbb legyen Zweig magyarországi népszerüségének, fogadtatásának alakulása.

## I. FEJEZET

### A századvégi német és osztrák irodalomban ható áramlatok

A századforduló kulturális áramlatait vizsgálva, azonnal szembetünik az erős társadalmi és politikai függőségi viszony. Háboruktól és más katasztrofális megrázkodtatásoktól eltekintve ritkán érezhető annyira, mint ekkor is, a kultura anyagi alapokhoz való szoros kötöttsége. Mind társadalmi, mint politikai vonatkozásban fordulatot jelent a XIX. század, amely végéhez való közeledtével egyre inkább valami nagy változást, fordulatot sejtet.

A nagyfoku iparosodás megteremtette a nagy városokat, növelte a proletáriátus számát és nyomorát. Ez Keleten és Nyugaton azonos jelenség volt. De Németországban, Ausztriában még nemzeti tényezők is közrejátszottak. Németország fiatal birodalom volt, minden külföldi hatásra élénken reagált, fiatal tehetségek jelentek meg. A német nagyvárosok, elsősorban Berlin lakossága többszörösére nőtt, az ország minden részéből érkeztek ide emberek, parasztok, iparosok, vidéki értelmiség egy ugyanaz céllal: egzisztenciájukat magasabb szintre hozzák és erre a szándékra a német birodalom egyik másik városa sem volt olyan alkalmas, mint Berlin. Fiatal nagyváros egy fiatal birodalomban, a legalkalmasabb a külföldi hatások, áramlatok befogadására, politikai, gazdasági és kulturális területen egyaránt. Az a körülmény, hogy Berlin a gyorsütemü iparosodás következtében nagyvárossá fejlődött, magyarázza, hogy innen indult

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

ki a naturalizmus. A szociális lelkiismeretet már régen fölébresztette a munkásság nyomora, különösen a vidékről fővárosba került lakosság vette ezt élesebben észre és ismert saját fővárosában ugyanarra a miliőre, ami előzőleg a francia naturalisták regényeiből volt ismerős.

1880 körül szenved érezhető verességet ez az Európa minden részéből érkező áramlat. Dosztojevszkij, Ibsen, Zola és még Strindberg is képezték a tényleges okot a németek naturalizmussal való első elvi vitájához. A Hart testvérek megirják "Kritische Waffengänge" cimü kiáltványt és nyilt levelüket Bismarkhoz, amelyben a kormánytól a müvészek számára támogatást kérnek. Karl Bleibtreu 1886-ban megirta a "Revolution der Literatur"-t, amely ellentétben W. Bölschével /"Die naturwissentschaftliche Grundlagen der Poesie"/, nagyon kevéssé tárgyilagos és tul határozatlan. Egy évvel később jelenik meg G. Hauptmann "Bahnwärter Thiel"-je, A. Holz és J. Schlaf novellagyüjteménye a "Papa Hamlet", 1888-ban Max Kretzers regénye "Meister Timpe". Ezzel Németország csatlakozott a naturalizmushoz és megtalálta saját egyéni formáját. Otto Brahm és Schlenther megalapitották a "Freie Bühne"-t, ahol G. Hauptmann sokat vitatott drámája "Vor Sonnenaufgang" került először szinre 1889-ben.

1890-ben a naturalizmus csucspontját éri el Németországban, amelyet már nem lehet tovább fokozni. /Max Halbe, Max Breyer, O. Erich Hartleben képezték a kis szinpadok szerzőit, Sudermannt G. Hauptmannal egy szinten emlegették,

ez bizonyitja legjobban ennek az időnek a kritikátlanságát./ Amig Berlinben a "Freie Bühne" és a "Gesellschaft" állt a naturalizmus szolgálatában, addig Münchenben, Észak-Németországban is hatottak a naturalizmus erői és egy másik erő, amely nemsokára felszinre kerül: Nietzsche ideológiája, amely a német irodalmat veszélyes és kétséges probálkozásokhoz vezetheti, amelynek hatása alól a legjobbak sem tudták magukat kivonni. Abban az időben meglehetősen nehéz volt kritikailag elhatárolni a nietzschei filózófiának azt a reakciós magját, amely később a hitlerizmust szolgálta. Nietzscheben szivesen látták a porosz-német történészek ellenségét, a Bismarkot kegyetlenül kigunyoló és a zsidókat Eugen Dühring berlini professzor antiszemitizmusával szemben megvédő gondolkodót. Mindez természetesen nem zárja ki azt a tényt, hogy a nietzschei gondolat ragyogó, ám zavaros neoromantikus nihilizmusa alól kevesen szabadultak. Az első müvész, aki formálisan még a naturalizmus területén állt, de már egy uj irányzat megteremtője lesz Franz Wedekind, egy olyan drámairó, aki szembeszegül a polgári élet konvencióival, bálványaival, tekintélyével és hazugságával, ezekkel szembehelyezi a szenvedélyek őszinteségét, a primitiv ösztönök erejét hangsulyozza. Tőle indul ki a német expresszionizmus és találja meg követőit az osztrák irók között: Schönherr, Wildgans, Mell, Bahr, Werfel körében.

A másik irányu reakció folytán kialakul a német l'art pour l'art költészet, mellyel a müvész igyekszik kivonni magát a közönségesség, a polgári társadalom ridegsége alól

s a "lélek elidegenithetetlen birodalmába" menekül, oda ahová már semmiféle külső erő nem hatolhat be, nem zavarhat semmit. Legfontosabb, legtekintélyesebb képviselője St. George. Ez az irányzat a francia impresszionisták és szimbolisták követője lesz. Csak most, ennek az uj áramlatnak a hatására lép szinre Ausztria és ér el rövid idő alatt olyan csucspontot, amelyet se azelőtt, se azután nem produkált. Bár születtek Ausztriában is müvek a naturalizmus jegyében pl. J.J. David "Hanna" vagy "Am Wege sterben", Philipp Langmann "Bartel Turaser" c. munkája, de nem számithatók a naturalizmushoz, különösen az osztrák naturalizmushoz, mert mindkettő a monarchia határvidékeiről származik, ahol a német nemzeti behatás erősebb volt, mint a tipikus osztrák. Az a tény, hogy Ausztria, az az ország, amely a müvészeteket oly erősen kultiválta, egy számottevő reprezentást sem adott ennek az irodalmi irányzatnak, nem egy átmeneti müvészeti apállyal, hanem annak az időnek és az osztrák müvészeti felfogásnak a viszonyaival kell magyarázni.

Ausztria a XIX. század végén épp ellentéte volt Németországnak. Németország egységes állam lett, uj birodalom, tele erővel, feszültséggel, Ausztria viszont ősrégi monarchia, ami lassan szétesik, ujabb és ujabb területek válnak ki /Lombardia 1859, Modena, Parma, Toscana 1860, Velence 1866/, ahol a sok nemzetiséget egyre nehezebb összetartani, ahol mindig tartani kell egy ujabb forradalmi fellángolástól. Az egyetlen kapocs, ami még a monarchiát

összetartja a császár személye, aki minden igyekezetével azon van, hogy a meglévőt megtartsa és az ujat elnyomja. Németország egy nagy állam fejlődése felé, Ausztria pedig a lassu, de feltartózhatatlan vég felé halad. Németország elég erőt érzett magában, hogy az ujra reagálva, önállót hozzon létre és az esetleges vereség kudarcát vállalja. Ausztria a régi dicső multból élt. Mindenki érezte, hogy még ez az időszak sem tartós, nem biztonságot nyujtó, közeledik a vég. A reakció erői próbálták ezt az időszakot mind hosszabbra nyujtani, a hanyatlást kitolni. Ezért nem találhatott a naturalizmus soha olyan visszhangra Ausztriában, mint Németországban. Ehhez hozzájárulnak még maguknak az osztrákoknak egyes tulajdonságai, amelyek még a Biedermeierkultura hatását tükrözik. A kedveset, szépet, derüset szivesen fogadták a müvészettől, különösen a bécsiek, akik tul szentimentálisak voltak ahhoz, hogy egy szentimentalitás nélküli valóságtól engedjék felzaklatni gondolataikat, hisz ugyis érezték, hogy valami uj van keletkezőben. Fatalisták voltak, sodortatták magukat a sorssal, amikor a németek már hittek a sors, az élet irányitásában, alakitásában.

Ausztria csak a 90-es években kapcsolódott be a modern irodalomba, mégpedig amikor Németországban is változások történnek Ricarda Huch, Stefan George és Richard Dehmel megjelenésével, amikor a naturalizmusba finomodás következik be, megjelenik a lélektan. Ezekben az években kezdenek megjelenni Freud legjelentősebb müvei is, melyek

kétségbevonhatatlanul hatottak a kulturális körökre, igy többé kevésbé közvetlenül a müvészekre is.

1891-ben az osztrák H. Bahr már megirja tanulmányát "Die Überwindung des Naturalismus" cimmel, amikor Németországban G. Hauptmann még "Die Weber" cimü drámáján dolgozik. De éppen ez az, ami jellemzi ezeknek az éveknek az átmenethangulatát. A naturalizmus nem tünik el nyomtalanul, hanem "szétszóródik", megjelennek elemei az expresszionizmusban, impresszionizmusban, de még a modern irodalomban is. A modern osztrák irók példaképei külföldiek, Maeterlinck, D'Annunzio, Oscar Wilde, Strindberg és lélekelemző módszere miatt Dosztojevszkij. Ez az uj, egyre jobban növekvő, ható irányzat tartósabbnak, többrétünek igérkezik, mint a naturalizmus. Ez az irányzat, nemcsak az irodalomban, de a képzőmüvészetben, zenében is ujat teremt. A francia impresszionisták Eduart Monet, Delacroix, a norvég E. Munch, az osztrák Romake és Klimt uj utakat nyitnak a festészetben, zenében Debussy, R. Strauss, Gusztav Mahler, Schönberg, hoznak egészen más ritmust, hangszineket. Ez a mindenben jelentkező uj ragyogó tehetségeket adott a világnak. A 17 éves gimnazista Hofmannstahl tünik fel elsőként "Gestern" cimü szindarabjával, mint egyetemi hallgató irja a "Der Tod des Tizian"-t. Schnitzler megirja "Anatol"-ját, a "Liebelei"-t, Bahr kis szindarabjait és elbeszéléseit, de a bécsi költői kör phenomenje Hofmannstahl maradt, aki ezekben az években felülmulta önmagát és sosem érte el ismét ifjukori müveinek meghatározhatatlan ragyogását. Az

osztrák müvészi életet a századvégén tulnyomó többségben zsidó származásu költők vezették, amely a bécsi müvészeti fejlődésre rányomta bélyegét. Ezek a fiatal zsidó költők tekintélyes polgárcsaládokból származtak, akik külföldön élő rokonaikkal tartva a kapcsolatot, tudatosan lettek kozmopoliták, europäerek, nem voltak a tradiciók rabjai. Ugyanakkor hallatlan hajlékonysággal alkalmazkodtak a vendégország kulturájához. Igy ők voltak a legalkalmasabbak egy olyan irodalom megteremtésére, amely a modern világ differenciált emberét választja. De ebből a költészetből hiányzott még az élet problémáihoz való közvetlen közeledés. Legjobban Hofmannstahl verse fejezi ki ezt, amelyet Schnitzler "Anatol"-jához előszóként irt:

"Also spielen wir Theater
Spielen unsre eignen Stücke
Frühgereift und zart und traurig
Die Komüdie unsrer Seele,
unsres Fühlens Heut und Gestern
Böser Dinge, hübsche Formel,
Glatte Worte, bunte Bilder
Halbes, heimliches Empfinden
Agonien, Epizoden"

Tehát éles ellentét volt az élet és a költészet között, amelynek bár tudatában volt a költő, de a képesség nélkül, hogy a két világot egyesitse. Észrevéve a problémát nem birálják, nem foglalnak ellene vagy mellette határozottan állásponton, hanem a lehető legesztétikusabb formában el-

mesélik, szinte elszigetelt jelenségekként feltüntetve mindent, ami csak egyedülálló, ami semmivel sincs összefüggésben. Ezt a szemléletet még tovább erősiti a pszichoanalizis megjelenése, az ember lesz a dolgok mértéke /das Mass aller Dinge, sein inneres Erleben löst sich gleichsam von ihm ab, indem er es betrachtet/. Igy az ember maga csak szinész lesz, aki csillogó, káprázlató diszletek között jelenik meg. Hofmannstahl és Schnitzler között is vannak bár különbségek, de azonos az életfelfogásuk, az a bizonyos "Fin de siecle" - hangulatnak megfelelő magatartás, amely a fiatal bécsi költők mindegyikére jellemző volt. Ha ezt a müvészetet dekadenciának neveznénk, akkor legjobb, ha összehasonlitjuk az osztrák dekadenciát a némettel. A németek a naturalizmusból veszik ezt a fogalmat, az öröklés-tanból ismerős ez a szó. Dekadencia: a gyengeség, mindennemü befolyásra való reagálás, a való élettel szembeni erőtlenség, tehetetlenség.

A bécsi dekadencia egészen más szellemi magatartásból ered. A bécsi dekadencia félreáll a való élettől, elveszti az érzések közvetlenségét, hanyatlás, a sors iránti közömbösség, akaratnélküliség miatt, bár vágyik az erős érzelmekre, érzésekre, de rezignáltan lemond erről a vágyáról is. Ez a müvészet a forma csucsát jelentette, amelyet nem lehet tulszárnyalni. Igy egy megujhódás csak lassan lehetséges, uj területeket kellett meghóditani, legyen az vallási, metafizikus, vagy akár régebbi kulturából, de a költőknek mindenekelőtt találkozni kellett azokkal a problémákkal, melye-

ket ábrázolni szándékoztak. Ismét együtt kell, hogy haladjanak az élettel, nemcsak mint szemlélő figyeljék kivülről. A "Fiatal Bécs" müvészei csak igen ritkán nyilvánitották egyéni véleményüket a problémákról pl. Hauptmann "Der Weg ins Freie" cimü regényében, vagy később Beer-Hofmann bibliai tárgyu regényében "Jacobs Traum". Bahr az irodalom minden irányzatában részt vett, igy maradt örökké "modern". De mindannyian csak rövid virágzást értek meg, a legmagasabb formamüvészet könnyü frivol témával párositva, amelyek csodálatos zenei szépségü nyelve maradandó ugyan, de témájuk miatt feledésbe merülnek.

Mint egy utolsó kivirágzás, ugy csoportosul egybe a "Fiatal Bécs" összes tehetsége, alig egy évtizedre, hogy azután ismét elváljanak és mindenki uj utat keressen. Épen ez az évtized az, ami döntő S. Zweig müvésszé való nevelésében, az az évtized, amikor a gimnazista Zweig érettségizik, amikor a müvészet kitörölhetetlen hatást tesz rá, és amelyet fiatalos lelkesedéssel ápol tovább, mig szelleme eléri azt a hajlékonyságot, amely azokra a müvészekre jellemző, akik ha ujabb utakra is lépnek, egy életen át önálló müvészettel alkotnak.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

## II. FEJEZET

### Stefan Zweig pályája

1881-ben született Bécsben egy gazdag zsidó nagyiparos és ugyancsak zsidó anya második, utolsó fiaként. Az anya a háztartás vezetésével csak akkor foglalkozott, ha vendégeket vártak, különben magával és élénk társadalmi életének gyakorlásával törödött. A gyerekek nevelésének sem szentelt különösebb figyelmet. Elegendőnek tartotta, ha semmiben sem szenvednek hiányt, ha az iskolában szorgalmasak, mélyebb anyai szeretetet egyik fia iránt sem táplált. Ez a gyermekkor az idősebbik fiuban nem, de Stefan Zweigben annál erősebb, fájóbb nyomot hagyott. Az iskolában sem talált vigasztalást, örömet, sokkal tájékozottabb, intelligensebb volt tanárainál, fárasztotta az iskola merev, szigoru rendje. Érdeklődése az irodalom, a müvészetek felé irányul /a sportolás még csak Angliában divik/, társaival együtt minden uj névre felfigyel, ők a "hirharangok". 17 éves korában Verhaeren verseit forditja, ismeri, sőt sokat kivülről is tud Rilke, St. George, Varlaine, W. Whitman, Rimbaud, Mallarme versei közül. Rendszeresen jár hangversenyre, ahol klasszikusok mellett megismerkedik Muszorgszkij, Debussy, Strauss, Schönberg uj zenéjével. Már gimnáziumi éveiben megpróbálkozik a versirással, amelyek nem személyes, hanem más versekből átvett, ismert érzéseket tükröznek. De formailag oly szépek, tökéletesek, hogy Rilke Zweig egy kötetéért versei egy részének kéziratát ajándékozta, Max Reger pedig néhány megzenésitésére kért

emgedélyt. De nemcsak versei nyertek elismerést. Esszék és feuilletonok irásával is probálkozik, be is küld egyet a "Neue Freie Presse" szerkesztőségébe és amit alig remélt Th. Herzl, a szerkesztő a legnagyobb elismeréssel szól irásairól, és abban az ujságban, ahol csak a legkipróbáltabb erők kaptak helyet, megjelenik a fiatal St. Zweig irása is. Közben befejezi a gimnáziumot, a bécsi egyetemet kezdi látogatni, szülei kivánságára, bátyja apja üzletébe lépett. 19 éves amikor megjelenik "Ezüst hurok" cimü verseskötete, ahogy ő maga jellemezte "meghatározhatatlan megsejtés és bizonytalan utánérzés. Egy évre Berlinbe megy, hogy az ottani egyetemen folytassa tovább tanulmányait, mert ahogy a zsidó nagypolgárság vallotta az utazás müvel. Zweig már nagyon vágyott erre a környezetváltoztatásra, már nagyon belefáradt a bécsi, megbizható, kiegyensulyozott, jómodu, egyformán intelligens társaságba, vágyott már egy "kimondattan rossz társaságra". Itt nem volt más teendője, mint figyelni az embereket, a zajosabb, lármásabb, ellentmondásosabb nagyváros életét megismerni. Ismerősöket szerez itt a világ szellemi elitjéből, ugyanakkor megfordul bünözők, szélhámosok, alkoholisták, homosexuálisok társaságában is. Berlinben való tartózkodása során nem ir semmi figyelemreméltót, forditgat inkább angolból, franciából, Baudelaire, Keats, Verlaine, Verhaeren verseit, Charles Leberghet, William Morrist és Hyppolit Tainet olvas, akik irodalmi tevékenységéről tanulmányai utolsó évében disszertációt ir.

E. Verhaerent, akit legszivesebben olvasott és forditott, nemcsak vereseiből, de személyesen is sikerül megismernie. Berlini tartózkodása első évében Belgiumba utazik, itt találkozik Verhaerennel. Ezzel a nagy emberrel való találkozás olyan hatást tesz rá, hogy elhatározza: E. Verhaerennek, aki szemében Európát jelentette, mint W. Whitman Amerikát, egész munkáját átülteti német nyelvre, számot vetve azzal is, hogy addig önálló munkára nem gondolhat. És nagyon hasznos lett számára ez a forditói munka, egyrészt alaposan meg kellett ismerkednie anyanyelvével, másrészt kezdtek felfigyelni nevére Franciaországban és Németországban. Az egyetem befejezése után külföldi utra, tanulmányutra indul, amit szülei bőkezüen finanszíroznak. 1904-ben jelenik meg első novellaskötete "Die Liebe der Erika Ewald". Még nagyon kevés az egyéni vonás ebben a novellában is, éppugy, mint verseinél volt, átvett, idegen elemekkel, motivumokkal, konvencionális tartalommal dolgozik. Már egészen más az egy évvel később /1905/ megjelenő kis Verlaine monográfia. Itt már próbál behatolni az emberi lélekbe, kutat, elemez, amig novellájában hangulatokat, érzéseket festett meg. De ezeket a munkáit maga Zweig nem értékelte még, hisz fő elfoglaltsága továbbra is Verhaeren forditása volt. 1904-ben megjelenik egy ujabb verseskötete /"Gedichte"/, 1909-ben három dráma /"Drei Dramen"/, 1910-ben monográfia és a még hátralévő munkák. 1906-tól baráti kapcsolat köti az Insel Verlag-hoz, ez a barátság a kiadó vezetőjével Anton Kippenberggel megmarad Hitler uralomra jutásáig. Az első világháboru kitöréséig

teljes világkörüli utat tesz, amelynek irodalmi eredménye alig van, csupán egyetlen könyv "Fahrten, Landschaften, Städte". E nagy utazása alatt ismeri fel minden emberben az azonosságot, az emberit, az érzéseket. Utazása alatt irt költeményeit "Die frühen Kränze" cimmel gyüjti össze. Erről a verses kötetről sem lehet elmondani, hogy igazi lira van jelen, inkább intellektuális karakterüek. Ugyancsak utazásai alatt irja meg konvencionális stilusban "Thersites" cimü drámáját, amit a bécsi Burgtheater-ben mutatnak be és ezzel a bemutatóval lesz Zweig neve ismert otthon is. A szereplők konstellációja tipikusan zweigi, a sorsüldözöttet, a szerencsétlent, a szenvedőt választja főhősének, mint később is mindig. Majd megjelenik második novellaskötete "Erstes Erlebnis" a svéd tanitónő Ellen Key korábban megjelenő regényének /"Das Jahrhundert des Kindes"/ hatására. Ezek a novellák jelentős irói fejlődéséről tanuskodnak. Ebben a négy novellában már megjelenik az önálló hang, érzés, nem másol már. /"Geschichte in der Dämmerung", "Die Gouvernante", "Brennendes Geheimnis", "Sommernovelette"/. Ebben az időben irja meg az "Angst" cimü novelláját, bár ezt kb. 10 évvel később publikálták. Ez a novella még mindig hasonlit az első novellájához, az "Erika Ewald"-hoz, de már találóbb, biztosabb a stilusa. Ugyancsak ilyen próbálkozás jellegü a két szindarab is "Das Haus am Meer", "Der verwandelte Komödiant". Egészen a háboru kitöréséig utazgat, nyarait ha csak lehet Verhaerennél tölti. Ebben a háboru előtti két évben erősen foglalkoztatja Tolsztoj és Dosztojevszkij.

A háboru kitörése teljesen megzavarja, még őt is megtévesztik a nacionálsoviniszta jelszavak, uszitás, és mint Friderike Zweig emlékezik, be akart vonulni önkéntesként a hadseregbe. /Ebben az időben keletkezik a "Zwang" cimü novellája is./ Csak a háboru direkt élménye téritette magához, amikor 1915-ben, mint haditudósitó Galiciába ment. Szilárd véleménye alakult már ki a háboruról, a hirtelen fellobbant lelkesedés teljesen eltünt, a látottak, a tapasztaltak hatására kezd Zweigben érni a gondolat, hogy a többieket is fel kell rázni, szólni kell hozzájuk, igy születik meg a "Jeremiás" cimü drámája. Ezzel a drámával válik Zweig önmagává, saját hangját megtalálta. A dráma bemutatója 1918-ban volt, Zürichben. Svájcban ismerkedik meg R. Rollanddal, aki E. Verhaeren után második szellemi irányitója lesz, de első mestere iránti őrők hálája jeléül a háboru alatt irja meg "Erinnerungen an Emile Verhaeren" cimü tanulmányát. R. Rolland nagy hatással volt Zweigre, mert tőle tanulta meg, hogy kell önfeláldózónak lenni. R. Rolland a Vöröskeresztnek ajándékozta a béke Nobel dijért járó összeget, bár ő sem élt jó anyagi körülmények között. Svájci tartózkodása alatt forditja le R. Rolland kiáltványát "Den hingeschlachteten Völkern", drámáját "Die Zeit wird kommen" és regényét "Clerambault". Három évvel később pedig monográfiát ir Rollandról "Romain Rolland, der Mann und das Werk". Svájcban született egy saját drámája is "Die Legende eines Lebens" /Wagner emlékek/.

Ebben az időben keletkeznek még "Das Herz Europas" és "Beiden Sorglosen" cimü munkái. Ugyancsak a háboru alatt irta a "Die Augen des evigen Bruders" cimü novelláját. Zweig olasz barátja Alberto Stringa, festő, Olaszországban szolgált, és Zweig tudta, hogy ha ő a hegyeken átkelve Délre nézne, ott állnának egymással szemben, mint halálos ellenségek. Ebből a lelki megrázkodtatásból, hogy az emberek milyen őrülten rendezik életüket, született az elbeszélés. A Tolsztoj-biográfiából is közrejátszik egy motivum, az ember büntől mentes élete elvi lehetőségét megtalálni. Háboru után Salzburgba költözik, ahol végre nyugodt életet talál, anyagilag, érzelmileg. 1933-ig, a fasizmus kezdetéig ezek az évek voltak a legtermékenyebb, a leggazdagabb, legsikeresebb évei. Rövid időn belül a világ legolvasottabb irója lesz. Már 1920-ban megjelenik a "Baumeister der Welt" cimü sorozatának első kötete, Dickens, Balzac, Dosztojevszkij irodalmi portréival. Ez a portré-csokor minden eddig megjelent monográfiáját felülmulja, még az ez évben megjelenő "Marceline Desbordes Valmore"-t is. Ezekben az irodalmi portrékban módszere a pszichoanalizis, amellyel lehet nem egyetérteni, de nem lehet letagadni a pszichoanalizáló ábrázolás magával ragadó lendületét. Dickensben Zweig szerette a viktoriánus korabeli Anglia nyugalmát, Dickens humorát, tiszta logikáját. Balzacban imponált a világhoditó iró, aki munkájában mindent egybefog, ami csak egy emberben szenvedélyt ébreszt:

pénz, hatalom, szerelem. Dosztojevszkij a lélekelemző, a lélek legtitkosabb rekeszeit is feltárja, amikor az emberi cselekedetek nem a logika, hanem a lélek törvényei szerint alakulnak. A monográfiák mellett megirja "Amok" cimü novellaskötetét, ami egycsapással azoknak az éveknek a leghiresebb irójává emelte. Nemsokára megjelenik monográfia sorozatának második kötete "Kampf mit dem Dämon", Kleist, Nietzsche, Hölderlin portréjával. Az "Amok" és ez a második kötet ugyanazon gondolatot fejtegeti, valami hatalom, ami mindig szenvedély, kiragadja az embert megszokott életéből és az ember ezen nem képes urrá lenni. Ebben az időben keletkeznek még háborus élményeiből elbeszélései: "Der Flüchtling", "Buchmendel", "Die unzichtbare Sammlung", "Leporella". 1928-ban jelenik meg novella-ciklusának utolsó része "Verwirrung der Gefühle". Ebben az évben Szovjetunióba, Moszkvába utazik Zweig, mint az osztrák irók küldöttje. Tolsztoj századik születésnapján megrendezésre kerülő ünnepségen vett részt. "Nem volt okom rá, hogy kitérjek a jó alkalom elől, mert az alkalom kizárta a látogatás politikai jellegét". /"Bucsu a tegnaptól"./ Itt ismerkedik meg Maxim Gorkijjal. Ebből az utazásból született "Reise nach Russland" cimü utibeszámolója, Szovjetunióban szerzett élményeiről. Maxim Gorkijjal való barátságának később is tanujelét adta, amikor egyik olaszországi utján meglátogatta Gorkijt Capri szigetén, aki egészségi állapota miatt tartózkodott ott egy ideig.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

Ezek az évei nagyon tevékenyek Zweignek, utazik, előadásokat tart, közben az Insel-Verlaggal kötött szerződésének is eleget téve állandóan ujabb és ujabb müveket alkot. Ekkor ülteti át modern nyelvre Ben Jonson Volpone cimü vigjátékát, irja meg "Stern stunden der Menschheit" cimü történelmi miniaturgyüjteményét, amit sokáig iskolás könyvekben is közreadtak. 1929-ben irja Zweig későbbi történelmi biográfiái első tagját a Fouche-t. Ahogy Zweig visszaemlékezik csupán saját kedvteléséből, e korszak iránti érdeklődésből foglalkozott Foucheval, s ~~ime,~~ minden tiltakozása ellenére az Insel-Verlag hatalmas példányszámokat ért el ezzel a munkájával is, ujabb és ujabb kiadásokra került sor. 1930-ban megjelenik "Heilung durch den Geist" cimü monográfiai trilógiája, amelynek legsikerültebb darabja a S. Freudról szóló, nem véletlenül, Zweig Freud lélekelemző módszerének leglelkesebb elismerői közé tartózott, s minden munkájában Freud pszichoanalizise segitségével közeliti meg alakjait. 1931. novemberében S. Zweig ötvenéves lett. Az egész Németország, az egész Európa ünnepelte 50. születésnapját, az Insel-Verlag ajándéka egy nyomtatott bibliográfia volt, amely minden nyelven megjelent Zweig könyveiről. 1932-ben M. Antoinette, a szerencsétlen sorsu francia királynő regénye, lett a könyvpiacok sztárja. Egyre magasabbra emelkedik Zweig csillaga, szinte öröknek tünik irói hirneve, magánélete kiegyensulyozottsága. "Lelkem mélyén csak az az egy elszánt kivánságom volt: történjék valami, ami még egyszer kiragad

ebből a biztonságból és kényelemből, valami, ami nemcsak arra kényszerit, hogy folytassam, hanem arra is, hogy ujra kezdjem..... A sötét hatalom, amely ott lebeg életem fölött, a megfoghatatlan, amely olyan sok mindent teljesitett az életemben, amit saját magam még csak kivánni sem merészeltem, nyilván tudomásul vette, s már engedelmesen föl is emelte kezét, hogy végső talapzatáig szétzuzza az életemet és arra kényszeritsen, hogy romjaiból egy alapjaitól fogva merőben uj, keményebb, sulyosabb életet épitsek föl." /"Bucsu a tegnaptól" pp. 359-360./ 1933. októberében Zweig elutazott Salzburgból, hogy a telet külföldön töltse, mint mindig, és nem is sejtette, hogy "ez már bucsu a Tegnaptól". Nem tér vissza Ausztriába, Angliában marad. 1934-ban jelenik meg "Erasmus von Rotterdam" cimü könyve, ami Erasmuson keresztül saját magát, Zweiget adja. "Megkiséreltem lefesteni annak a humanistának szellemi portréját, aki bár minden hivatásos világjavitónál világosabban látja a kor esztelenségét, minden józan értelmével sem tud az utjába állni ... fátyolozott önábrázolás". /"Bucsu a Tegnaptól" p. 384/ Londoni tartózkodása során a British Muzeumban régi szenvedélyének, a kéziratoknak hódolva talál rá Stuart Mária kivégzésének kézirásos jelentésére. Ez inditja el későbbi, ismét világsikerré vált regénye a "Mária Stuart" felé. Zweig Angliában soha nem érezte jól magát, Anglia is hüvős maradt és ma is az Zweiggel szemben. Igy Zweig bár otthoni hangulatot igyekezett teremteni bathi villájában, volt valami hasonlóság

e villa és a salzburgi között, mindvégig idegenként érezte magát. "Anglia az Óvilág egyetlen olyan országa, ahol sohasem közöltem ujságban egyetlen időszerüséghez kötött cikket, sohasem beszéltem rádióban, sohasem vettem részt nyilvános vitában, névtelenebbül éltem kis lakásomban, Londonban, mint harminc esztendővel ezelőtt, diákkoromban bécsi szobámban." /"Bucsu a tegnaptól" p. 394/ Közben kétszer is áthajózik Amerikába, felolvasó esteket tart, szinte ismerkedik Zweig nem is sejtett uj otthonával. Különösen Dél--Amerika tetszik Zweignek, "különös sejtelemmel éreztem, hogy itt még békésen lehet élni, itt van az a tér, amelynek minden parányáért államok harcolnak". /Bucsu a tegnaptól" p. 400/ 1937-ben Zweig utoljára még visszatér Ausztriába, sulyos beteg édesanyjától jött elbucsuzni. Már ekkor Angliában tudták, hogy Hitler tárgyalásai Ausztria végét, bekebelezését jelenti. Zweig elbucsuzik városától "a várost, amelyben születtem, kétségbeesett és néma "soha többé"-vel néztem végig" /p. 405/. Salzburg mellett, ahol husz esztendőt dolgozott, ugy robogott el, hogy még a pályaudvaron sem szállt ki. "Abban a pillanatban pedig, mikor vonaton átgördült a határon, mint ősatyánk, Lót a bibliában, tudtam, hogy mögöttem minden por lesz és hamu, dermedt mult keserü sója". /"Bucsu a tegnaptól" p. 405/ 1937-ben megjelent "Örök lámpás" cimü kisregényében a zsidóság elkövetkező sorsát jövendőli meg, épp ugy, mint 1917-ben a Jeremiásban. Az erőszak ellen protestál "Castellio gegen Calvin" cimü esszéjében is. 1940-ben

irja meg világhirü novelláját, a Sakknovellát, legkifejezőbb szembenállását a fasizmussal. 1940-ben elhagyja Angliát és második feleségével Lotte Zweiggel a braziliai Rio de Janeiro közelében levő Petropolisban, egy nyaralóhelyen telepszik le. Népszerüsége, sikerei nem csökkenek itt sem. És Zweig érezte is, sejtette, hogy van még olvasótábora, nem szakadtak el tőle, mégha be is tiltották regényeit otthon Európában, de egyre inkább elvesztette lelki egyensulyát, "egyenestartását", mert "aki nem a tulajdon földjén jár, bizonytalanabb lesz és bizalmatlanabb saját magával szemben". /"Bucsu a tegnaptól", p. 413/ Itt Braziliában dolgozgat nagy regényén a Balzacon és irja meg önéletrajzi visszaemlékezéseit a "Welt von Gestern". Egyre csak növekszik szorongása, már tudja, hogy az a hangulat, azok az idők soha visszsza nem térnek, amelyekben eddig élt, az ujtól fél, nincs mellette első felesége, Friderike, aki mindig biztos lelki támasza volt, második felesége csak fokozza depresszióját, beteges melankolikus természetével, igy Zweig kiutat nem lát másban, mint önként megválni az élettől. 1942. február 24-én feleségével együtt öngyilkosok lettek petropolisi villájukban. Halála után 1943-ban barátja, R. Friedenthal rendezi kiadáshoz önéletrajzi regényét "Die Welt von Gestern"-t és ugyancsak neki köszönhető, hogy 1946-ban Zweig nagy posthumus müve a Balzac regény megjelenhetett.

## III. FEJEZET

## 1914 - 1922

S. Zweig neve a magyar sajtóban először a Pester Lloydban jelent meg 1914. február 3-án. Dr. Révai Sándor számol be az uj német költőgenerációról. Zweiget éppen csak egy mondatban emliti, mint Verhaeren tehetséges német forditóját "Die jüngsten Deutschen folgen dem grossen Dichter der amerikanischen Demokratie W. Whitman und dem Belgier E. Verhaeren, der in S. Zweig einen ausgezeichneten Versteher und übersetzer gefunden hat". /Pester Lloyd, 1914, február 3. pp. 22-23./ Mint az idézetből is látszik, szükszavuan foglalkozik Zweiggel, de mégis azt az érzést kelti, hogy Magyarországon ez a név nem teljesen ismeretlen, nem mindenki előtt, bár ezt a feltevést bizonyitani nem lehet. Valószinü viszont, hogy az akkori, többségben németet jól beszélő, illetve német anyanyelvü pesti polgárság már előbb is hallott Zweig nevéről. Ez a feltételezett korábbi ismerete Zweignek, müveinek, később is mindig érezhető, mikor 5-6, sőt több éves késésekkel referálnak Zweig egy-egy munkájáról a magyar ujságok. Bár elég érthetetlenek ezek az eltolódások, különösen az első világháboru előtti években, hiszen ekkor még az osztrák-magyar kulturális élet hirei a politikai közösség miatt gyorsan terjedtek a monarchián belül, sőt a magyarok állandóan figyelemmel követték Bécs müvészeti életének alakulását. Talán azzal lehetne indokolni mégis,

hogy Zweig éppen ezekben az években került az "elbizonytalanodás" szakába, amikor első novelláskötetétől "Die Liebe von Erika Ewald" és "Thersites" drámájától eltávolódik, a fordítás felé fordul, német nyelvre ülteti át a francia és belga költők verseit. Ezek a fordítások viszont a magyar ujságok számára nem voltak érdekesek, olyan fontosak, hogy parallel tudósitson az elért eredményekről. Még ez év tavaszán ismét fölbukkan Zweig neve a "Brennendes Geheimnis" cimü novelláskötete kapcsán, amelyet az Insel-Verlag ebben az évben adott ki. Ez a hir még inkább elgondolkodtató és kissé érthetetlen, mert Zweignek 1906-tól állandó kapcsolata volt az Insel-Verlaggal, ott adták ki legujabb munkáit, és 1906-1914-ig több alkalommal nyilt lehetőség a kiadó ujabb kiadványainak ismertetésére. E két első cikk után nagy csend következik, helyesebben témaváltozás, az első világháboru kitörésével az irodalmi rovatok teljesen háttérbe szorulnak. 1915-16-ban nem is remélhető Zweigről akár egy mondat sem, hiszen ő is jól kivette részét a hátországi teendőkből. 1917-ben hallatja hangját ismét a Jeremiásban, amelyet 1918-ban Zürichben mutattak be. Teljesen figyelmen kivül hagyták a lapok ezt a bemutatót, ami egyrészt ismét csak a háborus helyzettel magyarázható, másrészt az osztrák kormánykörök egyáltalán nem vették Zweigtől jónéven a politikájukkal való nyilt szembenállást. 1918-19-es évek nálunk olyan fordulatot, változást hoztak, amelyek minden másnál nagyobb hullámokat kavartak fel. A fehér terror uralomra jutása,

a lassan kialakuló konszolidáció az ujságoknak is lehetővé teszi, hogy az irodalmi, müvészeti élet a sajtóban ismét nagyobb szerepet és helyet kapjon. Zweig esetében megint olyan bizonyithatatlan megérzés támad, hogy bár sok szempontból megfelelt a magyar kulturpolitika követelményeinek, a cenzurát is kiállta Zweig mint ember, mint iró, mégis fenntartással, csak fokozatosan fordulnak az egyre szélesebb körökben kiváncsiságot, tetszést, szimpátiát kivivó iró felé. Ezzel az óvatossággal magyarázható, hogy a háboru után viszonylag későn 2-3 éves elcsuszással kezdenek foglalkozni az irodalmi rovatok Zweig munkáival ismét. 1921-ben Kosztolányi Dezső szerkesztésében kiadásra kerül egy válogatás "Modern költők" cimen. S. Zweig neve is szerepel a modern lira képviselői között, a "Brugges" cimü versével. Mind a vers előtti pár szavas ajánlást, mind a versforditást Kosztolányi Dezső irta, illetve készitette. A rövid bevezetőben Zweiget, mint impresszionista költőt emliti, megnevezve eddig megjelent két verses kötetét: az Ezüst hurokat és a Korai koszorukat.

1922

"S. Zweig: Romain Rolland. Ára: 80 Korona." - tájékoztat a Világ. Ennél bővebben tájékoztat a Pásztortüz, részletes ismertetőt ad az irodalmi portréról, azzal a megjegyzéssel, hogy a szerkesztőség bár engedélyezte ezt a kritikát, nem ért vele egyet. Lássuk csak ezt a véleményezést, ami Jancsó Béla tollából született: "müve az ujságiró felületes általánositása és gyorsasága, mely tágabb perspektivák és lé-

lekbe szálló mélységek felett könnyedén átsiklik és csak felszines életfolyamatokat észlel." /Pásztortüz, 1922. pp. 253-54/ Mintha Jancsó Béla siklott volna át ezzel a kritikájával a mélységek fölött, nem kevésbé felületes, mint szerinte S. Zweig, amikor bátran még R. Rolland ellen is fellép, olyan támadással, hogy R. Rollandnak nincs közvetlen kapcsolata kora életével, bár megismeri az emberi természetet, de magát az embert, az egyént nem, mindent megért, csak a század emberét nem. Éles, szinte meggondolatlan kijelentések ezek, de valami halvány igazsága csak volt ennek a szenvedélyes hangu kritikusnak, közvetve. Zweig ugy tisztelte R. Rollandot, mint példaképét, Zweig is laza szálakkal volt kapcsolatban a mindennapi, nehéz élettel, és ma ezt már bizony fel is róják hibájának. Amilyen lendületesnek igérkezett Zweig müveinek recipiálása ezzel a vitaindító cikkel, ugy elnémul hirtelen. Telnek az évek, amikor ismét nagybetüs, több hasábos hiradás, egy riport jelenik meg Zweigről.

"Nitti, Ferrero, Seipel és Louheur küzdelme Európa internacionáléjáért? Miért hiányzanak a magyarok a küzdők táborából? - S. Zweig nyilatkozata a legujabb irodalmi áramlatokról" /Esti Kurir, 1925, VIII. 6. p. 11./

Zweiget egy magyar ujságiró "sz. i." jelöli meg magát, látogatta meg salzburgi villájában. Zweig politikai ideáljáról Európa internacionáléjáról beszél: "elmult háboru tanulmánya egy átalakulás szükségessége, és hogy ez az áta-

lakulás csak Európa egyesülésének valamely formája lehet". A terv reális megvalósitása pregnáns bizonyitékának látja, hogy ez a gondolat éppen az üzleti világból, a cimben emlitett nevekből ered. És ekkor kérdezi: "Hol maradnak a magyarok ebből az internacionális táborból? ... nézze, nem meglepő ez? Lát ön egyetlen magyar nevet ebben az internacionális irótáborban? Hogyan a tehetségek országában nem volna exponense ennek az eszmének, hisz az anyagi és erkölcsi érvényesülést a szükre szabott határok között a külföld jelenti Önöknek. Itt ebben a szobában beszélt Rolland elragadtatással Bartók Bélájukról. Azután a másik őserő - még a forditás gyengeségein keresztül is érzem - Ady emlékét egy valóban méltó esszében kellene megörökiteni. Mindig fájlalni fogom, hogy csupán levelezésben állhattunk egymással és a sors nem engedte, hogy személyesen is megismerjem". /Sajnos Ady-levelezés még nincs, igy nem tudtam a kettőjük között váltott levelek nyomára jönni./ A nyilatkozat vége felé ujból R. Rollandról beszél, már ismert nagyrabecsüléséről, tiszteletéről vall.

1925-ben jelent meg a "Kampf mit dem Dämon" cimü tanulmánysorozat második tagja Térey Sándor forditásában, /megelőzve a portrétrilógia első részét, ami egy évvel később jelenik meg. "Zweig alapos ismerője az ujkor szellemi fejlődésének, a német irodalom, s az európai irodalom történetének, ismeri a modern pszichológiai kutatás módszereit, jártas az uj pszichológia utjain .... Zweignek nincsenek uj adatai: nála a megvilágitás uj. Nem rajzol részletesebben elődeinél,

de arcképei koncentráltabbak, szinesebbek, lélekbelátóbbak" - véli a Nyugat. /Nyugat, 1925. I. pp. 520-21/. Már sokkal reálisabb elbirálás ez, mint amit három évvel előtte nyilvánitottak Zweigről. Különben itt, ennél a cikknél ismét az az érzése támad a mai olvasónak, hogy Zweig neve egyáltalán nem volt ismeretlen irodalmi körökben. Itt is a cikk elején bevezetésként a most megjelent tanulmánykötethez ismerteti az első rész megjelenési évét /1919/. Még jobban megerősiti ezt a feltételezést ugyancsak 1925 folyamán, szintén a Nyugatban megjelent hosszabb tanulmány Zweigről, Térey Sándortól, egyik,már emlitett forditójától. Bevezetőben megemliti Bécs századvégi hangulatát, amire az utókor, mint Ovidius aranykorára tekint vissza, amikor Bécs gyüjtötte, vonzotta magához a Különböző müvészi áramlatokat, "nevelte a Schöngeistokat". Ebben a környzetben született S. Zweig. Zweiget életkörülményei vitték a litterary gentlemanság felé. Szerencséje volt. Maga vallja, hogy nem talált akadályra, ami szinte bántotta már. "Az irodalom nem jelentette számomra az életet, csak az élet egyik kifejezési lehetőségét. Nem hoztam áldozatot az irodalomnak, mely csak az élet fokozottabb átérzését jelentette számomra". Ebbe a szép, szines és élvező életbe robbant bele a háboru. A cikk követi Zweig irói fejlődését. Hogyan találja meg a helyes utat a háboruban, hogyan irja meg a drámáját a Jeremiást, tiltakozva a céltalan vérontás ellen. Igy talál R. Rollandra, akit Zweig Verhaeren után tanitómesterének tekintett. A cikk idején

legujabb müve a "Baumeister der Welt" cimü ciklusa. E ciklus alapján boncolgatja a cikkiró Zweig irói szenvedélyét: szenvedélyét, hogy a nagy emberek életét feltárja, "hősöket lát bennük, tragikus hősöket, akik a teremtést rettentő árral fizetik meg. Ugy is közeledik hozzájuk, mint a hősökhöz, mérhetetlen csodálattal. Lelki életüket kutatja, a rettentő megismerést, melyről egy kortársa azt irja, hogy szörnyü dolog más lelkét megösmerni. A könyvek elé, melyekben az iró magára ösmerhet, uj tükröt tart, melyben önmagunkra ismerünk. Ez az önmagunkra ösmerés egyik legszebb értéke Zweig könyveinek". Zweig eddig ábrázolt iróalakjait hozza fel Térey Sándor példának, dicsérve, Zweig lélekbelátó müvészetét, éles szemét, aki a nagy irókban is felfedezi az emberi, erkölcsi gyengeségeket. Egy szóval sem rója fel Zweignek, hogy ezekben a tanulmányokban sokat megtudhatunk egy-egy iróról, mint emberről, de nem mint iróról. Nyilt titok lesz előttünk magánéletük, annál kevésbé közéleti tevékenységük. Hatott Téreyre is Zweig, mint ahogy folytatja: "Nem a leirt szó a fontos, hanem a visszhangja a szivben. Ezt a müvészi tételt S. Zweig jól ösmeri és alkalmazza. A belső ritmus, a nyelv érzéki szépsége fontos nála. A mondatok ringanak, hajladoznak, a belső motorikus erőktől. A bevezetés, mint egy népdalnál, egyszerü természeti kép, erdő, fák, sikság, tenger, s ebből bontakozik ki egy ember lelke, lelke tele titokkal, sejtelemmel, őrülettel." Mennyire hathattak Zweig novellái ezekben az időkben! Az egész kritika is egy "lázas

őrület". Pl. még egy mondat: "Egy sikoltás ugy tör elő, mint a vérhabos élet a beteg ajkán". Nagyon furcsa ma már az ilyen fölhevült stilus. De a lelkesedés vitte ilyen tulzásokba a kritikust. Zweig verseiről alkotott véleménye már megfontoltabb, tartózkodóbb. "Silberne Saiten" ... valóban ezüst hur, É hur a hegedün, melyen eredeti felfogással müvészek darabjait müvész játssza." Érdekes a versről szóló részt továbbolvasni, mert Zweig verseiről emlékeztek meg legkevesebben. Másik kötete "Die frühen Kränze" már mélyebb. Itt is hüvősen elzárkózott versek, nyugodtan, felülről nézett érzések vannak jelen. A fájdalomnak nem engedi át magát, hanem kianalizálja. Később publicistánk ugy belelendül Zweig analizálásába, hogy kis hiján leleplezi Zweig költői nagyságát, de önmagát is majdnem megcáfolja. Ime: "Mint Rilke, szeret nőket leirni, elfutó hangulatok portréját megfogni ... Verhaerentől tanul természetet látni... Verlaine vezeti rá a nagy szimbolumokra /még Keats neve is fölsorakozik/ ... Hofmannstahltól tanulja a helyzetvers lelki elmélyitését, az ellentétek hatását." És mi a zweigi vonás? Hiszen ezekből az "eltanult" vonásokból lassan összeállt egy vers. Hihetetlen rövidlátóak lehettek Zweig kortársai, s biztos mi sem vagyunk különbek mai, mások iránti lelkesedésünkkel. Térey bár teljes jóindulattal, de mindig másokhoz hasonlitja Zweiget. A novelláknál - Die Liebe von Erika Ewald, Erstes Erlebnis - is megegyező vonásokat keres Zweig és más irók között. "Hihetetlen érzékenységgel kutatja a serdülő gyermek szerelmi életének első derengését, a nyugtalan vágyódást, a szivdobogtató sejtel-

meket, a fejlődő, nőni vágyó gyermeki léleknek első önmagára és még jobban: környezetére ösmerését azzal a melankóliával, melyre Thomas Hood, Rilke, Kosztolányi verseiben bukkanunk." Nos, ilyen nagy nevektől megszokott motivumok használata csak dicséretes lehet Zweignél is, vélhette a kritikus. Még megemliti az Amok, Mondscheingasse, Die Augen des ewigen Bruders novellákat, Jeremiás drámáját, tanulmányait. Ezekről is csak a legnagyobb elismerés hangján szól, csupa szárnyaló jelzővel illeti Zweig munkáját, csak a szépet és jót látja Térey Zweig müvében, de biztos nemcsak ő, hanem akkor a legtöbben. A végén ez a Zweiget hibátlannak feltüntető, szinte a kritikátlanság határát suroló cikk, igy zárul: "A háboru után a német irók közül S. Zweig müve lépte át elsőnek a francia határt R. M. Rilkével és F. Werfellel együtt. Igy segit összekapcsolni tiszta müvészete Európa szellemi világát, igy válik a szó nemes értelmében a XX. század humanistájává S. Zweig." /A fenti idézetek: Nyugat, 1925. III. pp. 406-411./

1926

Az év elején a portrétrilógia első tagja "Drei Meister" szintén Térey Sándor forditásában megjelenik. Egyértelmüen, de nagyon szükszavuan jellemzi a Literatura kritikája: "Zweig életmüvének legjelentősebb alkotása ..." /1926. III. p. 26/ Máshol Zweiget, magát is véleményezik: "A mai német irodalom egyik legmélyebb lélekfestője, s a legfinomabb stilisztája S. Zweig, akit méltán soroznak a modern német irodalom legjelentékenyebb képviselői közé. Költő,

regényiró, de stilusa tökéletességét talán leginkább tanulmányaiban éri el, amelyekbe teljesen beleéli magát, a nagy alkotók lelki életébe, s könyveiken keresztül szinte előttünk kelti életre egész lelki világukat... A három tanulmány a modern esszéirodalom remeke. Megjelenésüket a külföldi kritika elragadtatással fogadta, s magyar fordításuk is méltán számithat az olvasók érdeklődésére". /Délmagyarország, 1926. február 21. p. 9/ Az év vége felé már tudnak Zweig uj német nyelven az Insel-Verlag kiadásában megjelenő novellás kötetéről, amely "Verwirrung der Gefühle" cimmel jelenik meg. Az első novella a "Huszonnégy óra egy asszony életéből" lehetett, ezzel kezdődik a kritika, megmosolyogtatva olvasóit: "... megszökhetik-e egy jómodu asszony? - megszökhetik - mondja Zweig, és én hozzáteszem: "sőt szökjék is meg. Ez a legokosabb, amit tehet ..." /Korunk, 1926. pp. 828-29./ Ügyes ajánlás, a társadalmi formabontásra apellál, gondolom, hogy milyen ellenvéleményeket válthatott ki akkor a nők körében. Kritikusunk később még hozzáteszi "formás, elegáns, helyenként izgalmas novella". Annál inkább belemélyül a cimadó történetbe: "stilusa elegáns és fordulatosságában néha megdöbbentően mély ... de ezek a tulajdonságok mindennél meggyőzőbben hirdetik a sajátos meggyőződésnélküliséget, amely formai nekilendülésekre, témák gazdag felöltetésére, bámulatos jelenetekre mindenkor képes, de öröklét-lehelletüt nem teremt". A hebehurgyának tünő kezdés után ujból rá kell jönnünk, hogy ez a kritikus bizony jó megfigyelő, élesszemü volt. Őt igazolta az idő. A lite-

raturában találkozunk még egy rovattal "Kik a legolvasottabb irók?". Zweig neve egyelőre sehol nincs, a magyarázó részben sem. 1926-ban még a "Mult és jövő" /1926, január p. 23, p. 16/ irodalmi folyóiratban megjelenik Zweig egy rövid irása "Lilien, a költő" cimmel, oldalakkal arább pedig Zweig egy verse "Trugland", ami versilluszt-ráció Lilien mellékelt rézkarcolatának képéhez.

1927

Ebben az évben hirtelen igen megszaporodtak a Zweiggel kapcsolatos hirek. Az év első napjaiban kiadták "Amok" cimü novellásköteté "Ujváry Lajos gondos, avatott forditásában ... S. Zweig legerőteljesebb, legérdekesebb irása. Ebben a könyvében egyuttal mélyen emberi is Zweig. Szerelmi válságai egyben döntő sorsfordulatok is. De akármilyen forró és lázasan lihegő is Zweig müvének levegője, akármilyen biboros izzásig is hevül benne a szenvedély, az iró sohasem lépi át az abszolut artisztikum és a legnemesebb izlés határvonalát, és ebben nagy segitségére van csodálatos plaszticitásu, minden irányban virtuóz könnyedséggel hajlitható nyelve". /Esti Kurir, 1927. január 5. p. 11/ És egy teljes ellenvélemény: "Alakjai rájuk erőltetett, eltorzulásig tulzott és örökösen egyforma szenvedélyek bábjai. Az első novella /"Amokläufer"/ megtéveszt fütöttségével, de a következőkben már unalommá bágyad a figyelem. Lépten-nyomon halálos problémává sulyosodik számunkra az élet, de kivül-

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

ről hordozzák ezt a problémát. Nem tudatosan nagyvonaluvá egyszerüsitett, hanem tökéletlenül összerótt figurák S. Zweig emberei. Nem klasszikus áldozat, de romantikus tehetetlenség, formálni nem tudás teremtményei". /Napkelet, 1927. p. 455/ Nemsokára kiadásra kerül"Erstes Erlebnis" cimü novellás gyüjteménye is. Ebből a ma már egyértelmüen lélektani novelláknak a gyüjteményéből a kortársak még Zweig politikai állásfoglalására is következtettek: "e csendes, de felmérhetetlen jelentőségü tragédiák költőjétől egyenes ut vezet a politikus Zweigig, aki küzd, hogy a megalázottak és megszomoritottak felé forditsa a hatalmasok tekintetét." /Nyugat, 1927. pp. 889-90/ A nagyon meleg, csak dicsérő kritikák bizonyitják, hogy Zweig ezzel a két novella-gyüjteményével lett egycsapásra népszerü Magyarországon, nemcsak a szük, de szélesebb olvasó-körökben is. És hogy miért lettek ezek a novellák annyira olvasottak, válaszol egy irodalom történeti cikk, amely a regény fejlődését mutatja be a világháboru utáni években. Az ujtipusu novella a "háboru után lassan magához térő intelligens középosztály, beteg társadalmi életéről" szól, "... legnagyobb és legnépszerübb mestere ennek az ujtipusu novellának S. Zweig". És a titok nyitja: "S. Zweig a meseszövésnek, stilusnak valami olyan intenziv feszültségével ir, amely novelláit nemcsak magas müvészi értékü-vé, hanem egyben a legérdekfeszitőbb olvasmánnyá is teszi." /Literatura, 1927, pp. 420-21./ Az év Zweig eseménysoroza-

tát megkoronázza egy hatalmas riport az "Amok" költőjével. Vághidy Ferenc, az Esti Kurir munkatársa, Párizsból utban hazafelé meglátogatta Zweiget salzburgi villájában és egy egész oldalas riportot készitett. A nagy iró egyszerü sportos ruhában, rendkivül közvetlenül, poztalanul fogadta a magyar riportert, aki kissé elfogulva figyeli a nagy embert, figyeli csupa intelligenciát sugárzó már szinte nőiesen finom vonásait, az "ismeretlen ismerőst", akihez "minden távolságon tulérő szeretet" füzte, akinek olvasta a gyermeki világot feltáró novelláit, akinek sokáig nem felejtette el "háboruban fogant verses tragédiájának sorait". /Ismét bizonyiték, hogy Zweiget eredetiben olvasták, már szép számmal lehettek tisztelői, csak a forditások születtek meg később. A beszélgetés a Jeremiással indult meg. "Jeremiást abban az időben sulyos lelki kényszerből irtam. Éreztem, hogy vannak dolgok, amelyeket ki kell mondani. A háboruban olyan atmoszféra volt, hogy nem arathatott sikert. Bécsben, Berlinben is játszották, de a cenzura erős kihagyásokat követelt. Zürichben volt a legnagyobb sikere: a semleges területeken erősebben visszhangzottak a Jeremiás jajkiáltásai. Most uj kiadást rendezett sajtó alá. Elhagyom belőle, ami akkor aktuális volt, drámaiabbá tömöritem a játékot". R. Rollandra terelődik a szó: "Romain Rollandról már szinte nem is beszélhetünk, mint költőről, ő sokkal több annál, erkölcsi hatalom ma Európában". A Pán-Európa tervről is szó esik, megint ki-

fejti, hogy a terv mellett áll, de "kifogásolom, hogy Oroszországot és Angliát Coudenhove nem veszi be". Vendégének megmutatja hatalmas kéziratgyüjteményét, majd számunkra legfontosabb rész következik, Adyról, a magyar irodalomról nyilatkozik. Latzkó Andrást nevezi meg először, akit személyesen is ismert, hiszen Latzkó Salzburgban élt. "Egyik legszebb háboruellenes könyvet irta ... miért nem látogatja meg őt is?" /Vajon miért, vagy már akkor sem tagadtuk meg önmagunkat?/ "... Ady Endréről már néhány évvel a háboru előtt hallottam magyar barátaimtól. Különös, hogy azóta sem találtam jó Ady forditást. Mennyire bennem élnek a Fekete zongora sorai. És ez az a költemény, amelyet sokáig nem értettek meg! Most ujra próbálkoznak Ady leforditásával: fiatal, lelkes költők. Multkor hozta el forditásait nekem egyik budapesti lap prágai tudósitója. Nehezen megy, nem tudom, hogy most már nem késő-e? Ady generációja megöregedett. Külföndön nehéz bevezetni egy költőt, akinek kifejezési módját tulhaladták már a modernek." Érdeklődik a fiatal magyar irógeneráció felől is: "lássa, az nem olyan nagy baj, hogy Magyarországon a fiataloknak nehéz a kezdet. Németországban minden a fiataloké, 20 év elég ahhoz, hogy valakinek előadják a drámáját. A siker, a nagy érdeklődés elkábitja őket." Ismét a kéziratokra terelődik a beszélgetés. "Petőfi irását soha nem láttam. Mennyit adnék egy kéziratért! Lehet még kapni?" /Kivánkozik a megjegyzés, hogy ez a

kérdés olyan, mintha egy amerikai multimilliomos tette volna föl, furcsán hat Zweigtől./ Egyénekről az egész magyar irodalomra tér át: "Lássa, az irodalom kialakulásában önök vannak szerencsésebb helyzetben. Több az érdekes tipus ... nem Bartók Béla-e az utóbbi évtized egyik legnagyobb müvészi egyénisége, aki visszatért a népzenéhez? Mennyi erő, mennyi egyéniség?" /Az összes fenn idézett részletek: Esti Kurir, 1927. április 17. p. 9/

1928

A magyarországi lapok nem voltak egyformán frissek, van amelyik majd csak ebben az évben, de még az első negyedében fedezi fel az "Erstes Erlebnis"-t. Kedvezőek számunkra ezek a hirek, mert itt a fordítók nevére is fény derül, ami az 1927-es Nyugat tájékoztatásából nem vált ismertté: "... Dormándi László és Sándor Imre izes szépséggel juttatja érvényre a novellák szépségeit ..." Nem is következtetnek Zweig politikai állásfoglalására, egyszerüen a történeteket nézik csak: "Zweig gyönyörü novellaskötettel lép a magyar olvasóközönség elé. Az élet jellemalakitó epizódjaiból köt kis csukorravalót, ... ami emberismeretet, lélekanalizist csak adni lehet, azt mind beleöntötte elbeszéléseibe". /Magyar Hirlap, 1928. január 15. p. 21./ Elkészült a "Verwirrung der Gefühle" magyar fordítása is. Kissé mellőzték, abból következtetve, hogy magyarországi lapok alig tesznek

említést róla. Pl. a legtekintélyesebb irodalmi folyóirat, a Nyugat is feltünően hallgat, szinte megnyugodva, hogy valaki már ugyis elég alapos birálatot nyilvánitott /Korunk, 1926/, ez a hallgatás egyetértésnek vehető, nem fecsérel rá még egyszer időt és helyet. Annál érdekesebb, kénytelenek vagyunk egy évet előreugrani - a Keleti ujság 1929-ben. Nem ért teljesen egyet testvérlapjával a Korunkkal, mert amig az első a "Verwirrung der Gefühle" cimü novellát is dicsérettel emlegeti és az irót a trapézugróhoz hasonlitja, "akiről tudjuk, hogy nem fog leesni, mégis salto mortaleja dermesztő figyelemre késztet", /Keleti Ujság, 1929. január 28. p. 11/, addig a Korunk szerint "nem hoz ujdonságot, már T. Mann óta nem ujság a német irodalomban". /Korunk, 1926. pp. 828-829/ Viszont 1929-ben a Keleti Ujság Zweig komolyabb megismeréséről vall: "... ...Zweignek irói életformája az esszé és az elbeszélés, ... belső intim megindulásból fakadnak témái, azaz témái mellékesek, hanem a lélekben megérő lelki tevékenység a döntő ..., csak magas hangjai vannak, csak erőfeszitése, .... az irás tökéletesen egybeesik a magát megvalósitani akaró formasággal, ... minden figurája szenvedélyen keresztül villantja ki arcát és csak szenvedélyen keresztül válik értékessé ..." /Keleti Ujság, 1929. január 28. p. 11/

A Korunk szinte pótolva nem teljes tájékozottságát, ebben az évben egészben leközli Zweig "Eldórádó felfedezése" cimü történelmi miniatürjét a "Sternstunden der Menschheit" történelmi miniatürcsokorból. Zweiget romantikus impresz-

szionistának nevezi, "ki mestere az összes formáknak, sőt esztéta is". Megemliti a "Thersites" és Jeremiás drámákat, /tehát tudtak róluk már korábban/, elbeszéléseit, de a legnagyobb elismeréssel a "Drei Meister" és "Kampf mit dem Dämon" müveit illeti, "amelyek egyelőre kitörölhetetlenek a német és európai irodalomból". /Korunk, 1928. pp. 258-64/ A Luteratura az "Angst" cimü novellát közli egyik számában. /Ettől az évtől, 1928--tól, lett gyakori Zweig egy-egy novellájának megjelenése a magyar irodalmi folyóiratokban./ Az elbeszélések előtt levő párszavas méltatások egyre szárnyalóbbak, egyedüli jelenségnek tartják Zweiget a világirodalomban: "... nincs a mai irodalomban a megrázó belső tragédiáknak még egy olyan mesteri ábrázolója, mint S. Zweig. Ez a bécsi ember felülemelkedett a maga immár kis hazájának méretein és határain és tul a németeken és az országokon, az örök emberi lélekrezdüléseket keresi érzékeny rezgésü tollával ....". /Literatura, 1928. II. p. 57/ Hallunk később Zweig készülő Tolsztoj esszéjéről. "A mü a német kiadással egyidejüleg jelenik meg magyarul is." /Literatura, 1928. I. p. 34/ Zweig Térey Sándort kérte fel a tanulmány leforditására. /Ezek szerint ismerhették egymást személyesen is./ Ennek az évnek legjelentősebb cikke Zweigről decemberben jelenik meg, ugyancsak a Literaturában "S. Zweig az ember és a müvész" cimmel. /Literatura, 1928. XII. pp. 419-421/ Már azzal kezdődik a cikk, hogy vannak

irók, akik nemcsak müvészetükkel, de emberi egyéniségükkel érik el "azt az egyetemes hatást, amelyet korukra gyakorolnak". Majd eddigi sejtésünk igazolódik: "nálunk S. Zweig nagyrészt csak novellás és tanulmánykötetei alapján ért el óriási népszerüséget". Továbbiakban röviden ismerteti családját, fiatalságát, pályakezdésének első sikereit /Brennendes Geheimnis, Erstes Erlebnis/, Verhaeren iránti rajongását, mestere vereseinek német nyelvre való átültetését. Háboru alatt tanusitott pozitiv magatartását dicséri. Jeremiás-ról, biblikus drámájáról is tesz említést, aktualitását, az ókor és a jelenközti hasonlóság felfedezését helyesli; "Hiszen az ókor embereinek a szenvedése, az ókor háboruja ugyanaz, mint a miénk". Háboru utáni kiábrándultságából fakadó müvészetéről vall tovább: "S. Zweig az ember, a müvész és az esztétikus szoros, elválaszthatatlan harmonikus egészbe kapcsolódik össze. Minden leirt szó a lelke legmélyéről fakad, a mozgató ereje az a szenvedély, az az égő kiváncsiság, amellyel az élet titkainak a megfejtését keresi. A nézése nem egyszerü megfigyelést, tudomásul vevést jelent, hanem a komplexusává válik mindannak, ami a nézése tárgyával bármilyen távoli viszonylatban is összefügg". Egészen elfogadható ez a megállapitás, valóban állandóan emlegetett nagy pozitivuma Zweignek a jó értelemben vett kiváncsiság. A következő mondatokra érdemes még jobban figyelni: "... Zweiget nem érdekli a megszokott, a hétköznapi, nem érdeklik a külsőségek, ... az ő szemében az a fontos, ami a lélek-

ben történik, a ritka felindulás, szenvedély, extázis kivételes perceiben. Nem naturalista iró a szó köznapi értelmében, a rendkivülit akarja érzékelhetővé tenni ..., .. azt ami az események nyomán a lélekben történik, akár a fantáziája, akár a valóság hőseiben, olyan csodálatos eszközökkel tudja érzékeltetni, annyira fel tudja vele fokozni az érdeklődést, hogy valóságos élménnyé teljesedik minden irása". Itt van megint egy kortárs vallomása, ami Zweig két világháboru közötti hatalmas népszerüségére, rendkivüli sikereire magyarázatot ad. Végezetül véleményezi még Zweig irodalmi tanulmányait, nemrégen megjelent "Drei Dichter ihres Lebens" portrétrilógia utolsó tagját, ismét tulzásokba esve: "ez a kötet a legmagasabb fejlettségi fokon adja S. Zweiget, az emberábrázolásnak azt a tökéletességét, amely lehetővé tudja tenni a lehetetlent, érthetővé és érzékelhetővé az olyan nehezen érthető és nehezen hozzáférhető problémákat is, mint Tosztoj egyénisége." Egy pillanatra térjünk vissza a fenti idézet előtti mondatokhoz: "Zweig mindenkit a freudi pszichológia értelmében vett lélekanalizis szemszögéből itél meg". Ez természetesen csak jó pont az akkori kritikus, általánosabban irodalmi közvélemény előtt, föl sem merül a gondolat, hogy talán éppen ez a mindent és mindenkit egy szempontból való megitélés végül sematikussá, sőt metafizikussá válik.

1929

Visszaesés vehető észre az előző évekhez képest. Nem a

Zweig hirek száma, de tartalma nem olyan változatos. Megtudjuk, hogy Zweig "Das Lamm des Armen" cimü darabján dolgozik, amelynek ősbemutatója a bécsi Burgtheáterben lesz. Máshol a "Volpone" francia forditója beszél a darabról és S. Zweig adaptációjáról. /Magyar Hirlap, 1929. 1. 13. p. 19/ Ez a cim érdekesnek igérkezik, vajon mit mond a darabról francia forditója. Mi még nem sokat tudunk, igaz 1927-ben "Az Est" már nagy hangon hirül adta, hogy a "Volpone 14 országban", de ebből bizony nem sokat tudunk meg. Most kiderül, hogy nemsokára nemcsak hallani, de látni is fogja a magyar, illetve budapesti közönség Ben Jonson-S. Zweig darabját, amit már Párizsban több hónapja nagy sikerrel játszanak. A riporternek Jules Romains, a francia müforditó és egyben a darab rendezője is, elmondja, hogy "S. Zweig átdolgozását olyan kitünőnek és szerencsésnek tartom, hogy annál különbül sem én, sem más nem tudta volna megcsinálni". Nos, ennél biztosabb ajánlást aligha mondhatnának még. Elmeséli még, hogyan fedezte fel a darabot 1927-ben, amikor Bécsben tartózkodott. Zweig Verhaeren révén már régi barátja, és még egyszer megismétli: "teljesen az ő érdeme, hogy az öreg Johson kevéssé érdekes, s legalábbis elavult komédiája ilyen pompásan állja a sarat a XX. század második negyedének közönsége előtt, Franciaországban épp ugy, mint mindenütt másutt a földön". /Magyar Hirlap, 1929. január 13. p. 19/ Szaporodnak a Jeremiással kapcsolatos hiradások. "S. Zweig héberül" - tájékoztat a Magyar Hirlap /1929. augusztus 15. p. 11/

Magyarul csak egy fragmentum jelent meg az ötödik, utolsó részből a "Mult és jövő" irodalmi folyóiratban. /1929. január, pp. 24-27/ Ebben az évben lát napvilágot a Tolsztoj tanulmány magyar nyelven. "... Szines, néhol felszines, részleteiben sok ujat nyujtó, egészében mégis keveset mondó, frappáns, de mégsem meggyőző, inkább érdekes és szép, mint mély és igaz arckép és emberábrázolás ..." /Századunk, 1929. pp. 58-59/ Mennyivel józanabb, reálisabb ez a kritika, mint az előző évi! Meglepetéssel is szolgál ez az év még. Először és utoljára az "Uj idők" cimü folyóirat, nem a legliberálisabb lapok közé tartozó, elsőnek ismerteti a "Fouche"-t. /1929. pp. 467-68/ Valószinü, hogy Fouche, mint a francia forradalom aktiv résztvevője ellen irányuló antipátia vezette a publicista tollát, mert a két oldalas cikkben a regényt, azaz Fouche pályafutását részletezi, majd Zweigről is már szólva, befejezi az ismertetést: ".. most azonban az a nagy megtiszteltetés érte Fouchet, hogy S. Zweig az uj német irodalom egyik vezető egyénisége értékes és rendkivül érdekes életrajzot irt róla".

1930

A "Volpone" elért hozzánk is. Már megkezdődtek a próbák februárban a Magyar Szinházban /8 Órai Ujság, 1930. február 4. p. 10/. A "Volpone"-t párhuzamosan próbálják a Hamlettel. De a Volpone kap elsőbbséget, 1930. február 22-én kerül sor a magyarországi ősbemutatóra Vaszary János rendezésében, nagy müvészek Csortos Gyula, Beregi Oszkár, Turay

Ida, Gombaszögi Ella közremüködésével. És hogy milyen sikeres volt ez a bemutató, azt bizonyitja, hogy március 27-én már 25. előadását érti meg a "Volpone". Mégegyszer találkozunk egy Fouche értékeléssel. Jó, ma is helytálló kritika: "Káprázfató, mint egy büvészmutatvány. S oly kellemes is, komoly és mély egyben, akár egy uj atomelmélet. De az egész munka mégis: mutatvány és elmélet inkább, mint történelem vagy életrajz. Zweig felállit egy elméletet, kitünően megrajzol egy tipust és Fouchenak engedelmeskedni kell. De mihelyst kissé jobban önmaga kivánna lenni: Zweig szinte birokra kél vele, hogy leteperje, elhallgatassa, kibeszélje, tulharsogja. S mégis ... paradox állitás: Zweig munkája nagyon érdekes olvasmány - irásmüvészetének plasztikussága miatt." /Nyugat, 1930. II. pp. 788-79/

A Magyar Hirlap ebben az évben inditott egy sorozatot "A ma klasszikusai" cimmel. Zweigre is sor kerül. /1930, junius 22. p. 25/ Évről-évre komolyabb, alaposabb, helytállóbb ismertetést adnak Zweigről, pl. "lirai költeményekben tökéletes mügonddal és formaérzékkel megirt drámákon és cizellált esszéken át kristályosodott ki Zweig stilusa azzá az egyéni és müvészi kifejezésmóddá, ami a maga teljességében legmagasabbrendüen Zweig novelláiban bontakozik ki. Kevés költő és iró fejlődését és kialakulását lehet teljesebben megrajzolni, ha sorba vesszük az általa müvelt müfajokat, mint Zweigét". Költeményeit akkor még igy látták: "lirai költészetében teljes mértékben feltárul egyénisége, a "Silberne Saiten" cimü verskötetének minden költeményé-

ben Zweig áll előttünk. Zweig a mélyenérző, a mélyre látó kulturember, az intellektuel esztéta költő". Jószemü kritikusnak bizonyul a cikkiró Zweig drámairó tehetségének megitélésében: "... a drámairó Zweig csak mellékalakja a lirikusnak, a novellistának, de szinpadi munkáiban /Thersites, Jeremias/ is tökéletes a formaérzéke". A következő megállapitás viszont vitára adhat okot: "Zweig Schnitzlerrel ellentétben százszázalékosan impresszionista. Zweig impresszionizmusa nem tulhaladott és nem elavult. Könnyü, mégis mély és frappáns, anélkül, hogy hatásvadászó eszközöket használna". Inkább expresszionista, bár tökéletesen egyik csoporthoz sem tartozik. Mennyit változik az izlés, az elbirálás, a megitélés pl. "Mondscheingasse" - "legszebb, legfölemelőbb himnusza a Jóságnak." Ma már teljesen értetlenül állunk ez előtt a történet előtt. "Megjátszottságnak" érzi a mai olvasó azt a gesztust, a körülményeket, amit a hős direkt keresett magának. Az utolsó megállapitás ismét ma is elfogadható: "Egyáltalán nem germán iró. Nincsenek faji tulajdonságai, nemzeti is csak egy: tökéletesen ir németül. De minden izében európai. Nemcsak a stilusa, a mentalitása, de a kulturája is európai. Nem hangos forradalmár, mégis uj utakon halad. Érti, tiszteli és csodálja a régi nagyokat, de sosem utánozza őket. Az "Amok" megjelenése óta, nemcsak hogy egyike a legnépszerübb élő német iróknak, de német egyetemeken doktori disszertációkat irnak róla." A "Sternstunden der Menschheit" történelmi miniatürsorozat ujabb tagját "Kamf um den Südpol" közli a

Pásztortüz Járosi Andor forditásában. /1930. pp. 601-604/

1931

"Heilung durch den Geist" jelenik meg ebben az évben. "Sokat beszélnek néhány hete irodalmi és nem csupán irodalmi körökben, és a feltünést a "Heilung durch den Geist" cimü munka mindenképpen megérdemli. Mert S. Zweig ujabban minden irásával meglepetést kelt, müveinek és olvasóinak egyre szélesedő táborában. Elhagyva a regényt és egyéb szépirodalmak számára oly sok sikert hozott utjait, a multkoriban politikai-történelmi vágányokra siklott S. Zweig tolla és sokszor 10000 olvasó bizonyithatja, hogy "A rendőrminiszter élete" mennyire felülemelkedett az átlagos életrajzók nivója fölé. Most az orvostudomány területére rándul át Zweig, de igazán egyoldaluság volna őt ezért dilettántizmussal vádolni. Zweig nem orvos, azonban vérbeli költő, "nem tudok egyebet, mint a gondolatokat egyes emberek alakjaiban megszemélyesiteni" - mondja az előttünk fekvő könyv előszava és ez a szerénykedő megállapitás a "Heilung durch den Geist" legnagyobb érdeme. Mert, mint annak idején Balzac, Dosztojevszkij életirásaiban - itt is abszolut tökéleteséggel mintázza meg hőseit S. Zweig. Ha választanunk kell: talán a legtökéletesebbnek Mesmer alakjának megrajzolását tartanánk, akinek forradalmi jelentőségü föllépését plasztikusan állitja elénk S. Zweig". /Magyar Hirlap, 1931. március 8. p. 23/

1931-ben, november 29-én lett S. Zweig 50 éves. Ekkor adta ki az Insel Verlag müveinek bibliográfiáját. Mint kortársak irják 1000-nél több gratuláló levelet kapott a világ minden

részéből. Ezekről tudva természetes a várakozás, hogy a magyar sajtó is ismét a teljes nagyrabecsülés, elismerés hangján emlékezik meg erről az évfordulóról. Hogy a csalódás még érzékelhetőbb legyen, térjünk vissza a "Magyar Hirlap"-hoz. A cim már elgondolkoztató és a rovat is, ahol helyet kap. Az "Innen-onnan" rovatban kis, szerény betüs cim: "S. Zweig ma lett ötvenéves ..." /Magyar Hirlap, 1931. november 29. p. 10/ Szinte tartózkodó, megfontolt a cim, de az egész irás is: "Zweig sok éve gyakorol erős hatást az egész német szellemi életre ..., irt néhány felejthetetlenül finom novellát, egyetlen hibás, vagy fölösleges szó nélkül ..., tavaly nagy könyvpiaci siker volt a Fouche életrajz, amelyben pedig nem lehet megtalálni legjobb kvalitásait. /Talán azért, mert csak a Madelin biográfia két nagy kötetének száraz, de pontos adatait öntötte szépirodalmi formába, az egész korszak pontos ismerete nélkül./" Megszakitanám az idézést, visszatérve az 1930-as Nyugat Fouche értékeléshez. A Nyugat ott még azt kifogásolta, hogy Zweig minden alakot egy általa felállitott elmélet szabályai szerint kelt életre. Igaz, józan meglátás, minden hőse Freud doktor egy betegét képezte volna. Később még merészebb hangot üt meg publicistánk: "... irt például egy fájdalmasan gyenge drámát a fiatal Napoleonról - sok gyönyörü mondattal, két tökéletesen szép jelenettel". Tapintatlanság, rosszindulat jellemzi ezt az ujságirót. Muló az igazi nagy siker, "Amok" hatása kissé elfelejtödött, rögtön szinre lép az

emberi hálátlanság. Érdemes végigolvasni ezt az amugy is igen szükszavu méltatást: "A szellem ereje az anyagi világ fölött ... Ez a téma is foglalkoztatta. Freud portréja él és beszédes. Amint tökéletes Mesmer alakjának felidézése is. A harmadik portréból egy fiatal vidéki hölgy, Ilse Langner irt drámát, az eredeti szöveg bő felhasználásával és ilyen cimmel: "Az Egyesült Államok szentje". Ez a dráma elérte azt, amiről S. Zweig hiába álmodott: a nagy szinpadi sikert. Zweig viszont - igazán nagy iró és a nagy irók legjobb rangosztályához tartozik". Vigasztalásul, tessék-lássékképpen ragasztották ide ezt az utolsó mondatot. Mintha nem tudnák Zweiget a megfelelő helyre berakni, besorolni, igy biztosabb tartózkodó véleményt nyilvánitani.

1932

A Literatura megbizásából Frederic Lefevre, a "Novelles Littéraires" főszerkesztője hatalmas terjedelmü riportot készitett S. Zweiggel. Kiderül a bevezetőből, hogy Franciaországban is nagy sikere van Zweignek, éppen a napokban kapta meg müveinek nemzetközi bibliográfiáját, amelyből az tünik ki, hogy sikerei mind szélesebb és szélesebb körökre terjednek. Az egyre aggasztóbb politikai helyzetről beszélgetnek és itt olvashatjuk magyarul először Zweig sokat emlegetett éleslátására vonatkozó szavait: "Ön válságról beszél, pedig ez talán nem is elég erős kifejezés, aminek mi itt szemtanui és kortársai vagyunk, az a józan észnek teljes felbomlása. Eljövendő historikusok számára

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13

gyönyörü témák lesznek majd belőlünk". /1932. pp. 349-53/ Másik, ismét személyével kapcsolatos cikk a "Köszönet a könyveknek" cimü, amit direkt a Nyugatnak irt. /1932. p. 515/ Nagyon szép vallomás ez a könyvekhez, mintha menekülne hozzájuk: "... ti könyvek, leghivebb, hallgatag utitársak, hogyan kell nektek köszönetet mondani ..., ha a kéz felszabadit benneteket, ha a szív érint, akkor láthatatlanul szétfeszititek a mindennapi helységeket és mintegy tüzes szekérrel emel szavatok a korlátozottból az örökkévalóba".

Megjelenik az első tanulmány Zweigről Turoczy Trostler Józseftől. /Nyugat, 1932. p. 597/ "S. Zweig tiszta virtuóz, a virtuozitásnak azon a fokán, ahol kultur- és izlésfegyelem, a "szellem" tökéletesen pótolja az alkotó spontaneitás hiányát. Nincs az a lélektani, történeti, szociológiai, esztétikai, lirai helyzet, amelynek ne tudná megfejteni, s ha kell megszólaltatni szimbolikus jegyeit ..., németül ir és mindig egész Európára gondol ..., itt együtt van minden, ami az időpont intellektuális emberét nyugtalanitja, s megnyugtatja. Itt van a gyökere és forrása Zweig világsikerének és nemzetközi népszerüségének". A későbbi, 1942-es nagy tanulmány alapja ez a rövid ismertető. Tiz év alatt a legfontosabb, s végre Zweig hatalmas intelligenciájának megfelelő ugyancsak rendkivüli tudásu, tájékozottságu irodalomtudós tanulmánya. Alaposan átgondolt az a vélemény, amit Turoczy Trostler József Zweigről nyilvánit, nem elha-

markodott, nem sértő. Zweig verseiről, mint "megható, céltalan, szép nyelvemlék"-ről beszél. Megtalálja Zweig igazi helyét a német irodalomban: "Zweignek nincsenek meglepő felfedezései, de nagy része van abban, hogy a német irodalom recipiálta Baudelaire, Verlaine, Verhaerent, Rilke és Hofmannstahl nyelvi eredményeit, s legalább formai vonatkozásokban kiheverte az expresszionizmus anarchiáját."

Az év utolsó hónapjában megjelenik Zweig második nagy történelmi biográfiája a "Marie Antoinette". "Sokszor és sokan megirták már Marie Antoinette pályafutását, fokozott mértékben érdemli hát meg az elismerést S. Zweig, amikor a rég ismert historiát uj köntösbe öltöztette és szélesebb horizont középpontjába állitotta. A "középszerü egyéniség" a kötet utolsó fejezetében mégis a magasba emelkedik. Nincs már sok tennivaló ebben az életben, legfeljebb ez az egy: meghalni, mégpedig jól meghalni, aki élete folyamán szegény esendő ember volt, legalább földi pályájának végén viselkedik királynőhöz méltón. Akárhányan irták is meg eddig Mária Terézia leányának életét: S. Zweig ujat, érdekeset, valóságot és mégis tiszta költészetet tár ezuttal is az olvasó elé". /Magyar Hirlap, 1932. december 8. p. 14/ Ezeket ma is el lehetne mondani, indoklásként a még mindig meglevő nagy közkedveltséghez. Észre sem vehető rögtön Zweig történelemszemléleti hiányossága, legalábbis nem mindenkinek. A Nyugat bár elismeri a fent emlitett érdemeket, mégis tudományosabb értékelést ad.

1933

Nem vitatja tagadhatatlan sikereit "... külföldön s itt is nagy sikert aratott. Érdekesen, ujszerüen megirt könyv, inkább pszichológiai rajz, mint történelem. De amilyen előnyei vannak ennek a pszichológiai oldalról kiinduló szemléletnek, éppen igy megvannak a hátrányai is. Zweignél hiányzik az a beállitás, amely társadalomtörténeti távlatot kölcsönözne müvének és embereinek. Nem érezni azokat a máskor rejtettebb viszonylatokat, összefüggéseket, ellentéteket, amelyek éppen a francia forradalom korában élesen kidomborodnak és a kevésbé iskolázott szem előtt is láthatókká válnak. Embereit csak önmaguk emberségének sorsszerüsége és nem is a történelem mozgatja. Zweig nem jutott el az egyén és a társadalmi események dialektikus egymásra hatásának szemléletéig. Tipikusan a polgári humanista alkotása ez, amelynek aktualitását az adja meg, hogy az iró saját kijelentése szerint is az események izgalmasan érdekes "feldolgozásával s lélekelemzéssel a középszerü embert mutatta be". /Nyugat, 1933, pp. 255-56/

Az év hátralévő részében a Zweig hireket két csoportra lehet osztani téma szerint: a megfilmesitett novelláiról szóló cikkek, Jeremiás magyar forditása, illetve szinrevitelének problémái. Az első témakörben hallunk a "Brennendes Geheimnis", "Vierundzwanzig Stunden aus dem Leben einer Frau" cimü novellák filmváltozatairól. A Jeremiás magyar forditását, 1933. juniusában elkészülte

után, Vér Andor, a fordító adja ki. Dr. Richtmann a Zsidó Szemlében következő értékelést adja a fordításról "A biblikus az eredetinek egyes beállitásán esetleg fenn fog akadni, a filológus kivetnivalót talál az egyes idézetek fordításán és a héber neveknek a fordításában nem egészen következetes átirásán, de mindezek apróságok, mert tagadhatatlan, hogy aki elolvassa a könyvet, meggazdagszik nagy lelki élménnyel, melyet a fordítás legteljesebb mértékben feléje áraszt." A biráló szerint a fordítás átérezteti a bibliai próféták "kivételes egyéniségének gigantikus erkölcsi hatását". /Zsidó Szemle, 1933. január 30. p. 11/ Novemberben ismét hallunk a Jeremiásról. "A Jeremiás lefordításához nem csak jól kell tudni a két költői nyelvet, a németet s a magyart, hanem igazi költőnek is kell lenni. Finomságokat rejt Stefa Zweig drámája, miket át kell érezni és át kell vetiteni müvészi kézzel, a zsidóság sorsától ihletett poéta-lélekkel. Vér Andor uj költői nemzedékünk egyik legerősebb értéke. E hasábokon megjelent versei nem a gyorstermékek közé tartoznak, hanem valamennyi sulyosan átérzett és müvészien átcsiszolt alkotás, mely lélekből lélekhez szólt. A "Cion parasztja" költője érezhette csak át a Jeremiás és kora tragikumát ugy, hogy éreztetni is tudja minden sorában. A "Jeremiás" magyar átültetése a költő kiadásában jelent meg igen izléses és a mühöz méltó kiadásban."/Mult és Jövő, 1933. november p. 314/ Máshol ezt irják: "monumentális drámai költemény, ... nagy lirai

oratórium, hangos tiltakozás a háboru ellen, a pacifista hitvallás dramatizálása, és finom müvészet, amilyenhez S. Zweigtól szokva vagyunk. A forditás brilliáns". /Literatura, 1933, p. 338/ December 21-én a Magyar Hirlap arról tudósit, hogy a nemsokára megnyiló Madách Szinház első darabja S. Zweig drámai költeménye a "Jeremiás" lesz. A budapesti előadásban a darab "Isten küldötte" cimmel kerül a közönség elé. S. Zweig értesitést küldött Budapestre, hogy a bemutatóra eljön.

1934

De a sors már nem engedte meg Zweignek ezt a látogatást. A fasizmus uralomra jutása tragikus fordulatot eredményez Németország és már a környező országok életében is. Németország a totális diktatura és egy ujabb világháboru felé közeledik. Zweig elhagyta Ausztriát, Angliába költözött. És a Madách Szinház sem mutatta be a "Jeremiás"-t, mert tul aktuális volt. "Keletkezésekor a darabnak elsősorban pacifizmusa volt időszerü, de benne van az iró-proféta kitagadottsága is, az akkori idők nem egy irósorsa. S ma, majd 20 év mulva, mikor a mü magyar forditása először megjelenik, a zsidóság sorsa - melyről ez a költemény szól - időszerübb, mint valaha. Zweig nagyságára vall, hogy még ezt az örök időszerüséget is mintha előre látta volna. Szelleme a tárgy egész nagyságát be tudja tölteni. S ugyanakkor feloldja a nemcsak e nép tragédiáját, hanem az ebből a népből származott irók tépettlel-

küségét, s a tulajdon sorsát is." /Nyugat, 1934. I. p. 61/ A kortársak információi szerint, a Jeremiást színházban nem, de a Zsidó Gimnáziumban /Abonyi utca/, amely igen modern iskola volt, komoly kulturteremmel /szinpad, erkély stb./ előadták, kb. a 30-as években. A "Jeremiás" aktualitását külföldön sem vették szivesen. Még ez év májusában közli "Az Est" /1934. május 30. p. 6/, hogy Párizsban bemutatták a darabot, de már Londonban csak két hétre tüzte müsorára az egyik szinház, derül ki egy novemberi hirből, ahol ujabb magyar probálkozásokról is olvashatunk. "Gellért Lajos S. Zweignek hatalmas bibliikus misztériumára a Jeremiásra készül jelenleg. A "Jeremiás" nemrég Londonban került szinre, és bárha két hétre engedélyezték csak: kilenc hónapig játszották egyfolytában ... Gellért Lajos átadta a forditást Föld Aurél szinházigazgatónak és azt reméli, hogy a Városi Szinházban kerülhet szinre. De ha ez bármilyen okból nem sikerülne: kibérelnek egy magánszinházat és ott mutatják be S. Zweig hatalmas misztériumát a magyar közönségnek". /8 Órai Ujság, 1934. november 15. p. 11/

1934-ben jelent meg magyarul "Erasmus von Rotterdam" cimü munkája Zweignek, Horváth Zoltán forditásában. A kritika nem akar semmi aktualitást felfedezni, nem akarja észrevenni Zweig szándékosságát. Kifogásolják "történelmi érzéketlenségét", "... Zweig kicsit vállveregetve bánik csodálatos hősével ..., egy okos, kelle-

mes, jószimató bécsi kronikörhöz hasonlit. Az érdekes, gördülékeny könyv azzal a puha és mégis zengő stilussal iródott, amelyet a jóizlési női olvasók finom tollnak neveznek". /Nyugat, 1934, II. pp. 265-68/ Óvatos hangu ez a cikk. Teljesen kizártnak tartható, hogy éppen a Nyugat munkatársai nem látták, nem vették volna rögtön észre az iró és hőse közötti hasonlatosságot.
Az "Országos Egyetértés"-ben a szerkesztőség felkérésére Zweig emlékezést irt Theodor Herzlről, a cionizmus megalapitójáról, Zweig személyes felfedezőjéről. /1934, junius 15. p. 7, julius 1. p. 7/
Hallhatunk még S. Zweig szövegkönyvére R. Strauss komponálta a "Hallgatag asszony" elkövetkezendő drezdai ősbemutatójáról; M. Antoinette készülő hollywoodi filmváltozatáról.

1935

Utolsó év a második világháboru előtt, amikor a 20-as évek vége hangulatát idézve sok cikk jelenik meg Zweigről, müveiről. Januárban mégis sikerült Gellért Lajosnak kiharcolni, hogy bárcsak részleteket, de felolvasást tartanak a "Jeremiás"-ból a "Mult és jövő" estélyén a Vigadóban. Gellért ezzel a Király szinház bérletére pályázott, mint kiderül, eredménytelenül. Ennél a témánál maradva még az "Egyenlőség" cimü irodalmi folyóirat részleteket közöl a "Jeremiás"-ból Sebestyén Károly forditásában. Aktuális sorok, Európa zsidóságát

fenyegető veszélyt sejtetik:

"... idegen utakon fogunk bolyongni,
A szél országok sikján kerget át,
égő talpunkról a gyülölködő nép
le fogja tépni az otthon nyomát".

/Egyenlőség, 1935, december 14. p. 15/

Ugyancsak az "Egyenlőség" közöl egy cikket Zweig állásfoglalásáról a zsidóüldözést illetően. Zweig reménytelenségét fejezi ki, hogy a világot ezután még ész és logika vezesse: "Tul vakmerő dolog volna, ha ilyen csodában reménykednénk. Elsősorban az egységnek a hiánya, az tette olyan erőssé ellenségeinket. Zsidó világszervezetet a gyülölködés ellen. /1935. október 10. p. 5/ Zweig változhatatlan idealizmusára vallanak e mondatok, de az egységben igaza volt, csak még szélesebb körökre kellett volna kiterjeszteni.

Második kiadását éri meg a "Heilung durch den Geist". Még észreveszik ezt a második kiadást, reagálnak is rá:

"... könyve kitünő kalauz a lélek orvosainak világában, és világosan, hiven mutatja meg Freud igazi szerepét. Itt ugyan kissé tuloz, sokszor téved is: az iró megbizhatósága fölött a tanitvány csodáló hódolata kerül fölénybe." /Élet, 1935. p. 496/

Meglepő frisseséggel jelent meg magyarul S. Zweig "Stuart Mária" cimü biográfiája, szinte egyszerre a német nyelvüvel. A történelmi életrajz magyarra való átültetése Zweig egyik régi forditójának Horváth Zoltánnak a munkája és ér-

deme. Röviden, de jóindulatuan jellemzik ezt a Zweig-munkát: "Zweig irói alkotásai remekmüvel szaporodtak meg. Objektiv tárgyilagossággal nézi a dokumentumokat és a tőle megszokott finom pszichológiával dolgozik". /Literatura, 1935. p. LXVIII./ Dicsérik máshol történeti hitelességét, de rövidek, szokatlanul rövidek ezek a könyvbeszámoló kritikák. Az év elején értesülhettünk, hogy Zweig Amerikába, Hollywoodba utazott készülő M. Antoinette forgatásához. Élményeiről az Esti Kurir riporterének mesél. Zweigre jellemző követlenséggel beszámol, hogy milyen hirességekkel találkozott Amerikában, kinek a páholyában nézett végig egy szinházi előadást, hogy mennyire csodálja az amerikaiak optimizmusát, energiáját. Gazdasági életet is tanulmányozta Amerikában, lenyügözte a technika nagy fejlettsége. "Odaát gyorsabban élnek, de mint mondottam, több bizalommal és jókedvvel, mint Európában. Szüntelen hajsza ez, versenyfutás az idővel". /Esti Kurir, 1935. február 27. p. 8/

Ugyancsak az Esti Kurir /1935. február 26. p. 10/ adja hirül, hogy Zweig fogja németre forditani Pirandello "Non si sa come" cimü uj darabját.

A Magyar Hirlap közre adja S. Zweignek Voinovich Gézához, a Nemzeti Szinház igazgatójához irott levelét, amelyben közli, hogy az 1633-ban Lope de Vega által irott Corona d'Ungaria cimü darab kéziratának fotókopiáját a Nemzeti Szinháznak ajándékozza. S. Zweig a levelet

Weiss Juliannak, a Pester Lloyd felelős szerkesztőjének közvetitésével jutatta el Voinovich Gézához, amelyet a Nemzeti Szinház természetesen nagy örömmel és hálával fogadott. /Magyar Hirlap, 1935. május 29. p. 9/ 1935-ben a Nyugatban Turoczy Trostler József "A német próza utja" cimü tanulmánya jelent meg. Ezzel a bevezetővel jelenik meg 1936-ban a Nyugat kiadásában a "Mai német Dekameron".

1936

A Dekameronban tiz német iró között S. Zweig is helyet kap. A róla szóló ismertető ismét Turoczy Trostler Józseftől való, ami a Nyugatban 1932-ben jelent meg. Az elbeszélés "Episode am Genfer See" cimü. 1936-ban jelenik meg a "Castellio gegen Calvin, oder ein Gewissen gegen die Gewalt". 1936-ban, amikor Magyarország egyre szorosabban kapcsolódott Hitler politikájához, amikor T. Mann vizumengedélye fölött töprengtek az illetékesek, merészen, őszintén mertek irni Zweig munkájáról. "A történeti arcképeknek abban a sorozatában, amivel S. Zweig az utolsó esztendőkben az európai irodalmat gazdagitotta, külön helyet foglal el Zweig legujabb könyve. Nemcsak a helyes témaválasztás miatt, hanem mert itt a történelem tényleg és kizárólag nostra res agitur közelségével kerül az olvasó elé, .... a humanizmus gondolata megvesztegető erővel nyer igazolást." /Korunk, 1936. pp. 877-78/

Máshol: "Régi fametszetekre emlékeztető expressziv erővel rajzolta meg egy humanistának a lelkét, a ma diktátorai is érthetnek belőle. Példányszámban Zweignek ez a kötete aligha éri el majd a többi könyvét, de az iró jövendőbeli értékelésében - ugy érezzük - ez a könyv jelenti majd a szegletkövet". /Literatura, 1936. p. 233/

"Der begrabene Leuchter" cimü kisregényéből még csak részleteket olvashatunk magyar forditásban, ismét csak az aktualitás szerint válogatva: Róma, a népvándorlás kora. A vandál seregek betörtek a városba. /Egyenlőség, 1936. december 17. pp. 10-11/

Zweig versei kötetben nem értek meg magyar kiadást, alkalomadtán nyertek egy-egy forditást. A "Brügge" cimü verse, ami még Kosztolányi Dezső válogatásában helyet kapott korábban /Mai német költők/, ebben az évben a Magyar Hirlap-ban jelent meg ismét Sebestyén János forditásában /Magyar Hirlap, 1936. szeptember 6. p. 23/.

"Sternstunden der Menschheit" miniatürök egyik tagja, a "Mohamed" jelenik meg a Pesti Napló-ban /no. 295. pp. 65-68/

1937

"Der begrabene Leuchter" teljes magyar forditásban, könyvalakban megjelenik. Az "érdektelenek" nem értékelik ezt a kis regényt, csak, mint egy kis csodaszép formájában remekművet, "bár a tavaszi könyvpiac legmagasabb helyét éri el" nem fogja Zweig hirnevét öregbiteni, "vigasztalan, szomoru, de mélységesen költői irás". /Literatura, 1937. p. 184/

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

Sokkal mélyebben értik ezt a történetet, akik érzik saját maguk felé közeledni a tragédiát: "korunk nagy tragikus élménye a zsidósors, amely nemcsak az embert, a müvészt is képszerü erővel szállotta meg". /Libanon, 1937. április-május, pp. 66-67/ A novellát Horváth Zoltán forditotta, a szemelvényekben megjelenő "Harmadik galamb legandáját"-val együtt. Ezek a vallásos témáju Zweig irások kétségkivül a zsidó olvasók táborában találtak a legnagyobb visszhangra, kaptak örökérvényü tiszteletet, amit ma is megtartanak.

Még hallunk a "Castellio"-ról, a Nyugatban. Ismét feltételezhető a cenzura, épp olyan semmitmondó kritikát ad a "Castellio"-ról is, mint 1934-ben az "Erasmus"-ról; "jól látta meg Zweig, hogy ha Castellio históriáját akarja megirni, el kell hagynia mindazt, ami regényszerü, s meg kell elégednie a tények hü egymásutánjával. A hőst éppen saját magára erőszakolt szürkesége, a lénye legmélyén parázsló meggyőződést takaró szavak drámaiatlan egyszerüsége emeli a nagy példaadók sorába". /Nyugat, 1937. II. p. 217/

Igen érdekes cikket tartogat még ez az év: "Vissza a mitoszhoz" cimmel, amelyet dr. Totis Béla orvos irt. Az utóbbi négy év folyamán erősen divatos irodalom és modern lélektan kapcsolatát elemzi, ennek során S. Zweig freudi pszichoanalizisére épült biográfiai regényét a M. Antoinettet. "Ha a négy évvel ezelőtti pszichologizáló iroda-

lomra gondolunk, akkor ezekben a munkákban - mai szemmel nézve - tulajdonképpen csak a modern pszichológia tudományos megállapitásainak nagyon átlátszó utánzását látjuk. Sajnos, ez a megállapitás érvényes S. Zweigre, és bizony orvosi tudományos szempontból nézve a M. Antoinette-féle kisérletek minden közönségsikerük dacára, nagyon kevéssé voltak gyönyörködtetők, mert a tudományos megállapitások utánzása és ismétlése az orvos-olvasó előtt tulzottan és hangosan áttetsző volt". /Literatura, 1937. p. 152/

1938

A Magyar Szinház felujitotta a "Volpone"-t. Már néhány évvel korábban játszották, most ismét nagy sikerrel szerepel a müsoron. Évekkel ezelőtt Csortos Gyula játszotta Volpone szerepét, most Türzs Jenő. A rendező változatlan: Vaszary János. Szivesen fogadták ezt a felujitást, ami egy kis vidámságot hozott az egyre aggasztóbb gondolatokba: "jó, hogy felujitották ezt a tündérien szemtelen remekmüvet és kár utána kimenni a szinházból". /Az Est, 1938. március 13. p. 10/

Másik szinházi hir: a "Jeremiás"-ból egy jelenetet mutattak be. /Nemzet, 1938. február 12. p. 6/ A Jeremiás neve máshol is feltünik: az "Egyenlőség" Kosztolányi Dezső forditásában egy részletet közöl. A jelenet szinhelye Jeruzsálem nagy tere, miután Nebukadonozor elfoglalta a várost. A zsidók fogságba készülődnek a templom előtt kora hajnalban, csoportosulnak utolsó utjuk előtt a sze-

rencsétlenek. Végre 1938-ban, közvetlen a háboru küszöbén teljes egészében kiadják a "Jeremias"-t, "Békét" cimen. Uj könyvet adtak ki Zweigtől, a "Magellan"-t, Horváth Zoltán forditásában.

1939

"Ungeduld des Herzen" cimü Zweig novella az Athenaeum nagy regénysorozatában kerül az olvasók elé. Nagyon fukarkodnak az ujságok a kommentárokkal: "kitünő felépitésü regényszerkezet, finom lélektani meglátások". Ekkor jelent meg még "Begegnungen mit Menschen, Büchern, Städten" cimü ifjukori utazásairól beszámoló naplója. Megjegyzés nélkül hagyják. A "Mult és Jövő" irodalmi folyóirat összesitve, mégegyszer közli Zweig korábban megjelent "Emlékeim Herzl Tivadarról" cimü visszaemlékezéseit. /1939. junius, pp. 174-175/ Ebben az évben a német zsidóság Londonban megalakult Irodalmi Társasága, a "Deutscher Kulturbund", junius 22-én emlékünnepélyt tartott a Párizsban nemrég elhunyt Joseph Rot emlékére. Ezen az emlékünnepélyen dr. Schreiber Sándor, ma az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója, személyesen is résztvett és számolt be az ünnepélyről, ahol S. Zweig felszólalására vártak. "A Conway Hall zsufolt sorai feszült érdeklődéssel vártak a ritkán megszólaló S. Zweig emlékbeszédére". Majd hallhatunk Zweig beszédéből egy részletet: "Az irók itt a számkivetettségben a hátvéd szerepét töltik be. A hátvéd katonái nem vállalkozhatnak harcra, ahhoz ke-

vesen vannak. Feladatuk feltartóztatni az ellenséget, hogy a visszavonuló csapatok időt nyerhessenek. Az elhullott bajtársak felé csak rövid bucsupillantást vethetnek, többre nincs idő. Még sok munka vár reájuk, s nem tudhatni, mi szunnyad a végzet ölén". /Egyenlőség, 1939. julius 27. p. 8/

1940-41-ben számottevően nem gyarapszik Zweig recepciója. A Könyvbarát jelzi, hogy készül "Brasilien. Ein Land der Zukunft" cimü Zweig munkának a forditása. Halász Gyula készíti a magyar nyelvü változatot.

1942

Pester Lloyd merészel egyedül Zweig utolsó magyar nyelven megjelent munkájáról - "Brasilien. Ein Land der Zukunft" - irni. Dicséri Zweignek azt az alaposságát, körültekintését, amit már megszoktunk emberábrázolásainál és most élvezhetjük a tájak, országok ábrázolásánál. "Das ist keines der üblichen Reisebücher, die tote Materie wird hier lebendig und wir vermeinen das Herz des Landes, das unseren geistigen Augen geöffnet wird, pochen zu hören". A könyv áttekinthető, ügyes szerkezetét is értékeli, ahol Brazilia gazdasági, történelmi fejlődését felfedezésétől napjainkig levezeti S. Zweig. És mindez lirai hangokkal vegyitve: "Im Kapitel über Rio de Janeiro selbst schlägt der Autor geradezu lyrische Töne an, aus jeder Zeile spricht die Bewunderung, die Liebe, die er dieser Stadt, diser Landschaft gegenüber

verspürt ... Dieser Band S. Zweigs ist ein liebenswürdiges Buch für stille Stunden, dazu geeignet, beruhigen und entspannend auf Geist und Gemüt zu wirken: noch ganz besonders soll die ausgezeichnete Übersetzung, vielmehr übertragung in die ungarische Sprache von Julius Halász hervorgehoben werden." /Pester Lloyd, 1942, január 8. p. 9./

1942. február 25-én közlik az ujságok S. Zweignek és feleségének tragikus halálhirét, közös öngyilkosságukat. Közlik a tettet és utána Zweig pályafutását mutatják be röviden munkáin keresztül:"... európai irodalom markáns nagy egyénisége". Forditással kapcsolatos munkáit emelik ki fokozottan, "... a biográfiák korfestő ereje hozta meg Zweig számára a legnagyobb sikert, alakjait egytől egyik az eleven élet illuziójával tudta Zweig az olvasóhoz emberi közelségbe hozni ... S. Zweig esszékben kifinomult fényesre csiszolt szelleme "Kampf um einen Gedanken" cimü munkájában az örök humánumról tesz messzehangzó és filózófikus mélységü vallomásokat, sikraszáll a cselekvő emberszeretet mellett, s ama humanisták ellen, akik az igazságért nem mennek harcolni". /Magyar Nemzet, 1942. február 25. p. 7/ 1933-nál csak annyit mondanak: "elhagyta Németországot, brit állampolgárságot szerzett". Áprilisban szintén a Magyar Nemzet közli Zweig bucsulevelét. /1942. április 29. p. 3, - "Egy európai iró levele"/ Juliusban a "Mult és Jövő" közli Berkó Sándor "Lehajtott

fővel, szótlanul" cimü versét, és Gervai Sándor "A világirodalom zsidó vándora" cimü Zweigre emlékező irását. /1942. julius pp. 108-110/

Az IMIT évkönyvben jelenik meg Turoczy Trostler József "Stephan Zweig" cimü ma is ismert terjedelmes tanulmánya. /1942. pp. 76-109/

1943-ban a "Magyar zsidók könyvé"-ben Zweig egy verse "Őszi ut" Vajthó László forditásában, "Bizánc bukásá"-ból egy részlet és Zweig bucsulevele jelenik meg. /Magyar Zsidók könyve, 1943. pp. 370-78/ A "Zsidó Szemlé"-ben dr. Komlós Ottó "Stephan Zweig zsidó vonatkozásaihoz" cimü cikke jelenik meg.

1944-ben tiltják be Zweig müveit. "A királyi minisztérium 1944/108000 számu rendelet a magyar szellemi életnek a zsidó szerzők irói müveitől való megóvása tárgyában" - alapján S. Zweig neve is szerepelt a felsorolt irók között. /Budapesti Közlöny, 1944. április 30/

x x x

## S. Zweig két világháboru közötti recepciójának értékelése

"Rechtzeitigkeit ist eine Tugend, die S. Zweig nicht nur in der Stoffwahl seiner Werke, sondern auch in der Gestaltung seines Lebens bewährt hat" - mondta Zweigről barátja F. Werfel és ez a mottó népszerüségének magyarázatához, mert nemcsak hazánk, de a világ legolvasottabb irói közé tartozott a 30-as években. "Irodalmi dicsősége a világ legtávolabbi sarkába is eljutott, ami a német iróknál összehasonlitva a francia és német irodalommal igen ritka volt". /Thomas Mann/ Sikerének titka: az aktualitás, ami Zweignél mind müveiben, mind magánéletében, magatartásában megvolt. Turoczy Trostler József szerint: Zweig felismerte kora szükségleteit. Mi jellemezte korát? A gyökeres változások, ami szenzációhajhászást váltott ki, az extremet, a különlegest keresték mindenben, olyan szokatlant, mint amilyet a háboru élménye maga adott. A müvészetektől is szenzációs témákat vártak, pl. a képzőmüvészetben az "Art-clubok", akik csak a szokatlant keresték, formára nem figyelve, ami alaktalanul terül el, igy ismét elértek a rendkivülihez. Zenében is ujdonságként megjelennek az atonális szinfoniák. Filmben ekkor jelennek meg a "westend" és a krimi filmek. Szenzáció, izgalom, idegek borzolása - ezek a siker alapjai. Ebbe a szenzációhajhászó hangulat kellős közepébe csöppent Freud már kész teóriája, ami szokatla-

nul uj fogalmakkal lép fel: kisebbrendüség, tudatalatti, pszichoanalizis. Nagyon kedvező volt az idő Freud tanainak divatossá válásához: az emberek többségét megviselte a háboru, utána kialakult politikai helyzet és az egyre nehezedő megélhetési gondok. Az emberek annyit foglalkoztak ezekkel a fogalmakkal, hogy végül divatossá váltak. /Számtalan esetben lehet a két világháboru közötti magyar ujságokban a tenyérjóslás, a horoszkóp, grafológia kérdéseivel találkozni./ Mindenki elkezdett maga iránt érdeklődni, tulajdonságai, képességei, mélyebb lelki életének megismerésére törekszik. Viszont a munkában való elfoglaltság nő az első világháboru után, az embereknek kevesebb idő jut maguk továbbképzésére, le kell röviditeni "tanulmányaikat és erre éppen alkalmasnak igérkeztek Zweig novellái, irodalmi portréi, biográfiái. Zweiget szinte "ismeretterjesztő" irónak nevezhetnénk. Zweig milliók számára a freudi pszichoanalizis indirekt közvetitője volt, behatóan és részletesen próbálta megismertetni az olvasók tömegével. És ehhez hozzájárul még, hogy divatos volt ebben az időben irodalommal foglalkozni, ha lehet legyen ez az irodalom mentes minden politikától. Ennek az igénynek tökéletesen megfelelt Zweig apolitikus szemlélete. /És majd később látjuk, hogy viszont a 30-as évek végén, mikor már határozottan állást kellett foglalni, Zweig már saját sorsából következően is állást foglalt, és ezzel ismét időszerü lett, igy mentette át hosszabb távra népszerüségét./

S. Zweig nagyban rendelkezett még azokkal a tulajdonságokkal, amelyeket egy kiemelkedő biográfia nem nélkülözhet: a csillapithatatlan szellemi kiváncsiságot, a "hajtóerőt", az emberi mélységben és magasságban egészen a határhelyzetekig kutatni, "az egzotikusig és a veszélyesig" - ahogy ő mondta. Ezzel hóditottak novellái, történelmi biográfiái. Másrészt történelmi miniatürjei, amelyek Ausztriában ma is megjelennek a kisdiákok olvasókönyvében, olyan tulajdonságokkal rendelkeznek mint pl. történelmet csillogásban bemutatni, ujságirói anekdotázó vonások, amik mindig megtalálták olvasó közönségüket. Olvasóinak zömét a középosztály képezte, akik mindig azt nézték, hogy olvasmányaik kellemesen érdekesek legyenek és egyuttal felületes képzést adjanak. Ez a kör az esszéket részesitette előnyben. A polgári ifjuság intellektuális kiváncsisága a pszichológiai novellák iránt érdeklődött, amelyet igazságtalanul "pikánsnak" találtak, mert Zweiget valójában a rejtett erkölcsi és pszichológiai problémák érdekelték. Ezekhez a csoportokhoz kapcsolódott a zsidó olvasók nagy tábora, akik meghatódva olvasták ünnepélyes komolysággal és nagy tisztelettel előadott vallási legendákat és a biblikus drámát, a "Jeremiás"-t. Majdnem minden zsidó család könyvtárában ott volt a "Die Augen des ewigen Bruders" vagy a "Der begrabene Leuchter", illetve a "Rachel rechtet mit Gott" cimü novella. A számüzetés éveiben pedig kisregénye "Der begrabene Leuchter" sok Zweiget követő sorstársá-

nak erőt és vigasztalást adott, mert a lámpás szimbolizálta az egységet, az Izraelbe való hazatérést. S. Zweig sok sorstársa meggyőződésének és legbensőbb érzésének adott kifejezést, amikor ezt mondja e müvében: "... denn alles Schwere wird leichter, wenn es gemeinsam getragen, und alles Gute besser vor Gott, wenn es verbunden getan - und vielleicht ist der Sinn des ewigen Gejagtseins über die Erde, dass das Heilige uns nur noch heiliger wird durch die Ferne und unser Herz immer demütiger am Übermass der Not. Und sie wussten, dieses Leid und diese Klage gemeinsamen Verstossenseins waren ihre einzige Einheit auf Erden".

További sikereit alátámasztották a 30-as évek végén született Erasmus, Castellio. Ezek a müvei a legnagyobb mélységüek, máig is legértékesebbek. Valóban Zweig munkásságának megitélésében "szegletkövek" lettek. Ezek a müvei a szigoru szakvéleményeket is megnyerték. És egységesen mindenkit megnyert az ezekben a müvekben mindenütt ott rejlő humánus gondolkodás, az, hogy Zweig nem tiszteli a társadalom törvényét, amely szerinte relativ és ebből következően magatartása nem semleges. Mindenek fölött tiszteli a humanitás törvényét, ami minden emberi fölött áll és ami az emberek törvénye. És ez a másik összetevője hatalmas népszerüségének, Zweig maga az ember, aki makulátlan multjával a 20-as évek német irodalmi vezéralakja lett: "Körülnéztünk és kerestünk egy embert, akinek szellemi vezetésére rábizhattuk magunkat. Olyan neveket, akik a háboru éveiben és

előtte a szót vitték. Egy tiszta hangot kerestünk, olyan hangot, amely még nem kompromittálta magát. És ekkor tünt fel S. Zweig". /R. Friedenthal/ S. Zweiget Rilke és Hofmannstahl mellett a bécsi kör legkiemelkedőbb tagjának vélték. A tekintélyes német-osztrák irodalomtörténet 1935-ös kiadásában Eduard Castle igy ir Zweigről: "Verwirrung der Gefühle" cimü novellával a szerzőnek abszolut értékü müvet sikerült létrehozni". Magyarországi hirnevének növekedését grafikonban ábrázolva először egy nagyon meredek, hirtelen emelkedő egyenest kellene huzni, ami egy magasságban megállva azonos szinten folytatható tovább. 1935-ig állandóan emelkedő irányt mutat ez az egyenes, utána stagnál, zuhanást még nem lehet észrevenni. Zweig és müvei husz évig /1922-42/ egyforma nagy szeretetnek örvendtek Magyarországon. Minden fontosabb müve megjelent magyar kiadásban, jó fordítók munkájaként. Két verseskötetének "Silberne Saiten", "Die frühen Kränze" magyar megfelelője felderitetlen, valószinü elkallodtak, az egyetlen ami a megjelenésükre következtetni enged: a Magyar Nemzet Zweig halálára irt emlékező cikke. Itt 1924-et jelöli meg, mint Zweig egy verseskötete kiadatásának évét. Zweig lényegesen később tünt fel Magyarországon, mint német nyelvterületen. Ha emelkedő irói pályáját beosztanánk, a következő lenne: 1/ müforditásai német nyelvre - Ausztria, Németország, 2/ Jeremiás - már Európa több országában, 3/ pszichoanalizáló müvei - itt kapcsolódunk be, hirtelen a szélesebb olvasóközönség is felfedezi magának Zweiget. Eddig csak a

németül tudók előtt volt Zweig ismerős. Igy a magyar fordításoknál is egy darabig visszafelé haladás van. Szinkron jelentek meg pszichoanalizáló novellái, biográfiái, több éves csuszással drámái, korai elbeszélései. Legtöbb kiadást novellásköteteí, életrajzi biográfiái értek meg. Másként alakult a helyzet közvetlen a második világháborut követő években, illetve a 60-as években.

x x x

## 1945 - 48

1945-ben az Ideiglenes Kormány semmisnek nyilvánitotta a zsidótörvényeket, igy S. Zweig müvei ismét előkerülhettek, illetve a régebbi és nálunk még magyar forditást meg nem ért müveit kiadták. Zweig máig leghiresebb novelláját, "Schachnovelle", 1945-ben adták ki először magyar nyelven nagy életrajzi regényével a "Die Welt von Gestern"-el együtt. "Ez a két könyv bucsu, szellemi végrendelet. S. Zweig utolsó szavai ezek az elhagyott tágabb házához, Európához, a földhöz, amely befogadta az üldözöttet. Válasz arra az értetlenségre, amely Zweig öngyilkosságát fogadta. Korrajz, a tegnap képét tárja fel. S. Zweig sohasem volt a polgárság irója, de emberi mivoltában polgár volt és izig-vérig bécsi. Ez a könyv bucsu a polgári életformától, a nyugodt, biztonságos, a termékeny, derüs esztendők korszakától" - igy ajánlják az olvasóknak életrajzi regényét; "... a Sakknovella lüktető, erős sodru drámai irás, benne utoljára fénylik fel a zweigi novella büvészi ügyessége. Hőse kiszabadul a pokolbeli elemek tébolyából, de gyökértelenül elveszetten lézeng az idegen tájakon, magában hordozza a gyötrelmesen idegenné vált haza képét, amelyben nincs hely számára. Ez a két könyv válasz S. Zweig öngyilkosságára". /Uj Magyarország, 1945. julius 3. p. 11/ Igen, ez a cikk ad először magyarázatot Zweig és felesége tettének okára, hiszen idáig ez tiltott téma volt, nem nyilt rá lehetőség, hogy a nagy közönség is tisztán lásson, helyes következtetést vonjon le. Később érdekes meg-

figyelni, hogy a különböző ujságcikkek szinte kiegészitik egymást. Néhány nappal később megjelenő másik cikk inkább magának a novellának analizálásával foglalkozik: "... eredeti német alakjában igen sokan ismertük már ezt a kis remekmüvet, amely a hitleri gyászuralom korszakának egyik legbecsesebb irodalmi terméke. Megjelenése éveiben a közölt adatok külön szenzációjával hatott a "Schachnovelle", hiszen az első iratok közül való, amelyekben a költő nyilatkozik a Gestapo rémtetteiről". Pozitivumként emlegeti, hogy Zweig közvetve ábrázolja ezt a rémuralmat "érezte, hogy közvetlen ábrázolásra akkor még nem érett meg az anyag." /Népszava, 1945. julius 6. p. 5/ Októberben megtudhatjuk, hogy a "Die Welt von Gestern" első megjelenésének a helye Stockholm volt, ahol 1944-ben a Fischer-Verlag emigrált. "Zweig humanizmusa helyébe az aktiv, harcos humanizmusnak kell lépnie", és az ujságiró ezzel az egy mondattal nagyon tömören rámutatott az okra, amely Zweig lassu háttérbe kerülését magyarázza.

1946

Ebben az évben Magyarországon először jelent meg "Zeit und Welt" cimü tanulmány és előadás-sorozata. A Sakknovella második kiadást ér meg. Az Erasmus a háboru befejezése óta először jelenik meg. Ebben az évben másodszor is találkozunk Komlós Ottó: Stephan Zweig zsidó vonatkozásaihoz cimü cikkével, a dr. Guttmann Mihály emlékkönyvben. "Zweig irásmüvészetén erőteljesen érződik a zsidósághoz való kapcsolata".

A zsidóság történetével foglalkozó müvek között beszél a "Jeremias"-ról, az "Örök lámpás"-ról, életrajzi regényében a T. Herzl-ről szóló fejezeteket dicséri: "aki Herzl alakjának olyan csodálatos emléket áldozott, annak lelkéhez Herzl tanitása is igen közel állhatott". Majd három novelláját sorolja még fel: "A könyvmoly"-t, "Egy sziv pusztulásá"-t és "Rachel szembeszáll Istennel" cimüt. Leghosszabban az utolsó novellával foglalkozik dr. Komlós Ottó, kimutatva: "A midrás adta epikai hitelt, ime itt a forrás, ahonnan az iró meritett". /Tanulmányok a zsidó tudomány köréből, dr. Guttman Mihály emlékére, pp. 383-388/

1947

Casanova jelenik meg először magyar kiadásban. Egyidőben vele a "Szerelem csodái" cimmel egy novellagyüjtemény, ami négy Zweig novellát ad közre: "Élet csodái", "Erika Ewald szerelme", "Csillag az erdő felett", "Vándorut". Az ajánló sorok még erősen idézik a 30-as évek Zweig kultuszát. "Nem romantikus és szentimentális szerelmekről szólnak ezek az elbeszélések, s nem illanó kalandok szerelmi játékáról. Zweigi fogalmazásban a szerelem elsősorban a lelki szenvedély, s összefüggése az élet, a megváltás, s a halál viszonyaival, pszichofizikai összefüggés. Bölcselkedés és felszinesség, elmélkedés és trivialitás váltakoznak a népszerü irónak ezekben az elbeszéléseiben". Később már a ma vallott, letisztult értékelést kapjuk: "Ezekben a novellákban az ábrázolás müvésze áll előttünk, s noha a pszichoanalizis idejét és divatját mult ábrázoló for-

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

ma, novellái mesteriek". /Diarium, 1947. őszi szám, p. 140/ Máshol ezt a kis novellásкötetet T. Mann "Törvényé"-vel egyszinten emlegetik, pontosabban a két irót: Zweiget és Mannt. Ez az ajánlás különösen kedvesen fejeződik be. Az ujságiró miután ismertette nagyjából a novellák cselekményét, jó üzleti szellemről tanuskodva, hirtelen fordulattal igy biztatja olvasóit a könyv megvételére: "Mindkét könyv az Athenaeum "Uj vizeken" akció kiadása, mely igazi kulturát ad csekély 8 Ft-ért". /Uj Gondolat, 1947, április 15. p. 43/

Az "Uj Magyarország" oldalain /1947. szeptember 6. p. 9/ Leopold Stern cikkét: "Igy halt meg Stephan Zweig" közlik magyarul. "Leopold Stern az utolsók között látta élve és elsőnek halva S. Zweiget. Gyakran kérdezik a halál valódi inditékáról, ezért számol be riportban". Elmondja, hogyan zajlott le az utolsó közös estéjük, reggel hogyan talált Zweigre és feleségére, a bucsulevélre. Leopold Stern visszaemlékezve probálja az öngyilkosságot megmagyarázni, idézi Zweig egyik levelét: "Tudja, mennyire kiszikkasztott engem ez a hosszantartó kinlódás, ez a nomád életmód. Hatvanadik életévem, mintha figyelmeztetne: pihenj, hiszen ugy sem tudod befejezni igazi feladatodat a nagy Balzac könyvet". És hozzáteszi Leopold Stern: "Akkor határozta el, hogy elmegy, amikor bizonyos lett benne: ebben a világban nincs hely a hozzá hasonló álmodók számára és az emberségről alkotott fogalma nem egyezik meg azzal, ami ma az emberiség".

Az év végén, decemberben a Belvárosi Szinház felujitja a "Volpone"-t, Emőd Tamás forditásában. A főszerepet Ajtay Andor játszotta, aki a kritika szerint "küszködvén a szerep passzivitásával és a halhatatlan elől Csortos Gyula emlékével, rokonszenves alakitást nyujtott, de nem jelentőset". A többi szereplőről is ilyen közepes dicsérettel szól. A rendező Körmöczy László volt, aki élt a darab érdekes, mulatságos, rendezésnyujtotta lehetőségeivel, igy szines, változatos, élvezetes játékot valósitott meg a kis szinpadon. "Remélhetőleg a darab, ami sok nevetésre ad alkalmat, sikert hoz". /Népszava, 1947. december 13. p. 4/

1948-ban már csak egy iró-portré "Stendhal" jelenik meg Zweigtől. És ezzel nyolc évig tartó teljes hallgatás következik. Zweig első renaissance-a tehát 1945-48-ig, három évig tart, majd 1956 végén éli meg második virágzásának kezdetét. Ezt az első korszakot összehasonlitva a háboru előttivel a cikkek, a kiadott Zweig müvek számának jelentős csökkenését veszik észre. De ezt a jelenséget nem lehet csak elszigetelten nézni, csak a háboru előtti helyzettel összevetni. Először is teljesen érthető, hogy a háboru utáni irodalmi élet alakulása elég spontán, az ország figyelme az anyagi problémák felé irányul. A közölt irodalommal kapcsolatos cikkek, uj kiadásra kerülő munkák között viszont az elsők sorában kap helyet S. Zweig. A felszabadulás után azonnal, ahogy a politikai helyzet megengedte, le-

forditják, kiadják addig csak hallomásból, vagy kevesek-nek német nyelven ismert Zweig novellát, "Schachnovelle" és önéletrajzi regényét a "Die Welt von Gestern". Az érdeklődésre és közönségsikerre bizonyiték, hogy 1946-ban ujabb kiadást ért meg a "Sakknovella". Tudatos választás lehetett az "Erasmus" háboru utáni megjelentetése, Zweig irói magatartását bizonyitó, célozó munka. A "Volpone" valószinü azért került felujitásra, mert kamaradarabnak bizonyult már a háboru előtt, s a felujitó szinház ügyes müsorpolitikáját bizonyitja a választás. Egész biztos átgondoltabb és kevésbé spontán irányban fejlődött volna tovább Zweignek ez az első magyarországi renaissance-a, de feltételezhető, hogy kulturpolitikánk más irányu elfoglaltsága, tervei nem tettek lehetővé több helyet és időt Zweig igazi megismertetésére, alaposabb értékelésére. A feltételezés, hogy voltak ilyen irányu törekvések bizonyitja, hogy nagy regényének a Balzachak magyar forditása már 1946-ban készült. Ami a kulturpolitika irányát bizonyitja az az, hogy az esszét burzsoá müfajnak tartották ebben az időben, és Zweig éppen a tipikus esszéirók közé tartozik. Majd csak a 60-as években fogadjuk ismét el az esszé müfaját.

x x x

1956

Az év utolsó napjaiban egy tájékoztatás jelenik meg, hogy az uj esztendő, azaz 1957 első heteiben milyen uj szinekkel gazdagodik a magyar könyvpiac. Az ujdonságok között

helyet kap S. Zweig utolsó nagy biográfiája a "Balzac", amit Mátrai Tamás forditott. Ez az első alkalom, amikor a "Balzac" magyar nyelven megjelenik. Már korábban is meg volt kéziratban, de kiadást nem érhetett meg, "A fasizmus éa a második világháboru szörnyü éveiben milyen rettenetes kálvária várt nemcsak a Balzacról szóló mü öngyilkosságba sodort szerzőjére, hanem most magyar változatban asztalunkon fekvő könyv kéziratára is". /Magyar Nemzet, 1958. szeptember 20. p. 4/

1957

Stephan Zweig halálának 15. és születésének 75. évfordulója. Az "Uj Élet" S. Zweigről "Az Örök lámpás tanitása" cimmel emlékezik. "1920-as években már elismert iró, aki bátran elmondhatja, hogy müvei irodalmi értékeivel együtt járt az olvasóközönség körében szerzett ritka népszerüsége. Zweig novelláiban, regényeiben megmutatkozik, hogy irója együttérez az elnyomottakkal, dolgozókkal. Vita tárgya lehet, hogy a freudi lélekelemzés módszere milyen mértékben felel meg az irodalomban, Zweig müveiből azonban megállapithatjuk, hogy kiváló tollu iró, aki az emberi lélek mélyére hatol. Szivesen foglalkozott kimondottan zsidó jellegü témákkal. Zweig élete és munkássága a zsidó öntudat és az európai müveltség egymásra utaltságának példája volt, s mint iró, a mai olvasóközönség részére is maradandót alkot" /Uj Élet, 1957, április, p. 5/ Vajda György Mihály a Könyvbarátban méltatja Zweiget, mint jellegzetesen közép-európai szellemü

bécsi irót, nagy humanistát, aki szembekerülve a terrorral, önként dobta el életét. Müvészi egyéniségét a humanizmussal magyarázza, "gondolat és elmélyedés embere volt, ami szellemének rendkivüli mozgékonyságával és mindenirányu érdeklődésével párosult. Legfőbb müvészi képessége a megértés volt, behatolni tudás az embertárs egyéniségébe, ez volt életének vezérmotivuma. Nagy társadalmi összefüggések, a történelem sodró erejü tömegmozgása nem izgatta fantáziáját. Megértő, beleérző, interpretáló tehetségével magyarázható, miért fordult ez az iró, aki lirikusnak indult, s akinek fantáziája és kompoziciós képessége szerint magasan az átlag fölé emelkedett, sajátos müfajai: müforditás, a lélektani novella, a müvészportré és az életrajzi regény felé". A müfajok sorrendjében, ahogy Zweig azokat müvelte, ismerteti Zweig pályafutását. Forditásait, mint a francia és német irodalom közötti kapcsot értékeli. Drámájában, a "Jeremiás"-ban "a háborus uszitók kerültek költői itélőszéke elé. Elbeszélései világhirüek lettek. Gorkij mondta egyszer: "Ez az iró hatalmas naggyá fejlődik még és sok kitünő müvet fog irni". Megemliti még Vajda György Mihály Zweig világhirü belletrisztikus esszéit, regényes életrajzait, utolsó, humanizmust hirdető munkáit, az Erasmust, a Castelliot, a Sakknovellát. "Nem tartozott a széles horizontu, sulyos valóságábrázolók közé. Finom müvészete finom és törékeny lélekből fakadt, mely nem viselhette el a megpróbáltatásokat. S. Zweig magasra ivelő, majd szomoruan megtört életének tanulsága azok

ellen lázit, akik az emberteleneség erőit ujból szabadjára akarják engedni. Emlékezzünk a szenvedőre, szeretettel, és értékeljük életmüvét érdeme szerint" - fejezi be tényleg ebben a kegyeletes szellemben megirt mementoját Vajda György Mihály. /Könyvbarát, 1957. 6. sz. /november/ pp. 34-36./

A "Nagy Világ" a nemzetközi megemlékezésekről, méltatásokról számol be. Idézi Konsztantyin Fegyint, aki baráti kapcsolatban volt Zweiggel és aki igy vall az "Aufbau" lapjain a nagy osztrák iróról, a második világháboru előtti Európa egyik legnevesebb müvészéről: "Mint elbeszélő, ismerte olvasói lebilincselésének és szórakoztatásának titkát. Maupassant könnyedségével szőtte történeteit, s elbeszéléseit hősei belső élményeinek megigéző ábrázolásával gazdagitotta. Jellemükhöz, amely rendszerint bonyolult, gyakran valami beteges tapad. Zweig közeli rokonságban áll Dosztojevszkijjel. Novellái minden iró számára a müvészi tökéletesség példaképei lehetnek és az olvasók ugy merithetnek belőlük, mint az élvezet, az öröm forrásából. Életrajzi esszéi is mintaképül szolgálhatnak: döntően hatottak egy uj európai müfaj, a belletrisztikus történelmi arckép kifejlődésére". Elmondja továbbá Fegyin, hogy a fasizmus szörnyü pusztitásai idején állandóan levelezett a távolban élő Zweiggel, aki egyik depressziós periódusa után ezekkel a szavakkal indokolta meg hallgatását: "A mai időkben a depressziv könyveket erkölcsi bünténynek tartom".

Kurt Böttcher, egy német irodalom-kritikus a "Neue Deutsche Literatur"-ban ezzel a cimmel közölte S. Zweig életéhez és halálához füződő gondolatait: Egy humanista az elveszett bástyán. "Az elveszett bástya: a humanizmusnak az a válfaja, amely összeomlott már a második világháboru előtt is, s a fasizmus tömegpusztitásai idején töremlékei alá témette a bárhol menedéket kereső irók egész sorát. Valamennyien az összeomló humanizmus, a többé semmiféle védelmet nem nyujtó polgári humanizmus áldozatai. A fasizmus okozta testi és lelki gyötrelmeket csak az tudta elviselni, aki kapcsolatba került egy uj demokrata humanizmus eszmevilágával és hordozóival". /Nagy Világ, 1957. 4. sz. p. 626/

1958

1958 májusában S. Zweig-emlékestet rendeztek a Goldmark teremben minden különösebb indok nélkül. László Zsigmond számol be az "Uj Élet" hasábjain erről az estéről: "S. Zweigre emlékezett a zsufolásig megtelt terem.. . . A legnemesebb szellemek közül való volt, a humanizmus tiszta képviselője, a béke törhetetlen harcosa. Szinte az első perctől, hogy az első világháboru elinditotta az emberiség és emberség, a humanizmus elleni hadjáratot, S. Zweig felemeli szavát. Ez a szó a legjobb szellemek kórusában sem volt elég erős - de mindvégig tiszta volt és töretlen". S. Zweigre emlékeztető, az ő zenei világából idézve Bach-, Händel-, Mozart-, Brahms-, Mendelsohn-darabokat játszottak. /Uj Élet, 1958. május 1. p. 5/

Most, ebben az évben irnak bővebben S. Zweig Balzac-járól. "A fasizmus elől halálba menekült iró főművének készült. A biografikus regények és regényes biográfiák világhirü irója azt akarta, hogy " magnum opus" legyen. Bár szerzője már nem tudta elvégezni a kéziraton sem az utolsó simitásokat, sem az esedékes nagyobb kiegészitéseket, a Balzac mégis méltóan zárja le S. Zweig könyveinek hosszu sorát. A balzaci világábrázolás, amely ellentéte volt a kevés figurával dolgozó zweigi lélekábrázolásnak, izgató erővel csábitotta Zweiget. A magánélet Balzacján keresztül igyekezett Zweig irói portréjához eljutni. Az ember, csakis az ember érdekelte, nem riadt vissza ábrázolt hőseinek meztelenre vetköztetésétől és lelki darabokra szedésétől". /Magyar Nemzet, 1958. szeptember 20. p. 4/ "Szugessziv, meggyőző erejü arckép. Nem hagy figyelmen kivül semmit, a kortársak futó észrevételeit, korabeli anekdótákat, finom pszichológiai érzékkel azonositja, bőségesen merit a Balzac-mü önéletrajzi vonatkozásaiból". /Élet és Irodalom, 1958. szeptember 26. p. 9/ Döntő, nagy hibának róják fel viszont, hogy Balzac politikai ambiciójáról egy szóval sem emlékezik meg, kitér inkább. Mindezek ellenére Zweig utolsó, posthumus müvének kiadását nem valami hamis kegyelet tette indokolttá, mert hiányosságai ellenére is megkapó portrét fest irójáról és az olvasó azzal az igénnyel teszi le a könyvet, hogy Balzacról többet tudjon meg.

Nagyon érdekes cikket olvashatunk Sükösd Mihálytól, aki

egy fiatal kritikus Zweigről alkotott véleménye kapcsán a mai véleménykülönbségekről szól. Egy fiatal kritikus ugyanis elolvasta és ponyvának minősitette a Stuart Máriát. Egy idősebb irodalomértő visszautasitotta e méltánytalan birálatot, "ám jogos indulatában talán-talán ellenkező irányban tágitotta az objektiv értékitélet mércéjét. Ez a vita meglepetésre tovább gyürüzött, s talán szorosan vett irodalmi problémákat érintett". "Ma már tudjuk helyét, tisztes rangsorral Emil Ludwig és társai előtt, ugyanannyival Werfel és Wassermann mögött, s méltánylandó messzeségben mindattól, amit T. Mann müvészete jelent". /Szerb Antal/ E rangsorolás megbizhatóságát azóta igazolta az idő. Népszerüségének titkát ma ismerjük, "elvont orvosfilózofiai rendszereket olvasmányossá oldott. Életrajzi regényeit sematizmus jellemzi, különböző cimszereplők lelkének lakatják ugyanaz a "freudista tolvajkulcs" nyitja. De mégis "ponyvairodalommá" degradálni elhamarkodott itélet. Tagadhatatlan müvészi értékeit nem lehet kétségbe vonni, már helye is megvan a német irodalomban". /Nagy Világ, 1958. 1. sz. p. 112/

1959

A "Nagy Világ" közli teljes egészében Zweig "Angst" cimü novelláját. Ez a novella egyszer már megjelent a második világháboru előtti években, most kissé indoknélküli, hogy miért pont ezt a Zweig elbeszélést választották. Talán, mert kevéssé ismert.

Ebben az évben készül a "Sakknovellá"-ból az első magyar televíziófilm. A kritikák helyeslik a választást, mind magának a novellának, mind Zweig novellái közül a legjobbnak szempontjából. "Sakknovella nemcsak az irónak a lélektan extrém területeit kereső kedvéről tanuskodik, hanem jól lehet a müvészi metamorfózis továbbitásában, saját életének tükre. Talán éppen saját tragédiájának alattomosan felé kuszó árnya emeli Zweig többi müve fölé ezt a fojtott és feszült, drámaian izgató, mély pszichológiáju és rendkivül szemléletes Sakknovellát". /Élet és Irodalom, 1959. február 6. p. 10/ A forgatókönyvet Demeter Imre irta Várkonyi Tamás volt a rendező, Major Tamás pedig dr. B., a börtönében megőrült sakkzseni. A filmet olyan sikerültnek találták a kritikusok, hogy a "Sakknovella TV-változatát szivesen látnánk filmszinházaink müsorán is". /Népszava, 1959. január 29. p. 4./

1961-ben a "Nagy Világ" adja hirül, hogy a Szovjetunióban, 1960-ban a Tudományos Akadémia által közre adott Gorkij--levelek között S. Zweig levelei is megtalálhatók. A levelezést már érintettük 1957-ben, amikor Zweig halálának évfordulóján Fegyin emlékezett barátjára és idézett utolsó leveleiből.

1965

A Gondolat könyvkiadó "A világirodalom Ars poeticája" cimü gyüjteményt adja ki, ebben ezideig magyar nyelven ismeretlen S. Zweig irást "Az uj pátosz" cimü verselméletet. Ezt Zweig

még 1913-ban irta,amikor nagy viták voltak az uj vers elképzeléséről. A háboru óta második kiadást ér meg Zweig iróportrésorozata. Bár Zweig több munkája több ujabb kiadásban látott már napvilágot, de nem füztek hozzájuk kommentárt, ugy mint ezekhez az "Arcképek"-hez. Most Salyámossy László bevezetőjével adták közre Zweig portrégyüjteményét, "Ismert és kevésbé ismert Zweig-kötetek legmüvészibb portréit". A cikk megmagyarázza az ismételt kiadást: "Lehet vitatkozni S. Zweig portrétanulmányainak és portré vázlatainak hiányairól, egyoldaluságáról és freudista korlátairól, de senki sem tagadhatja le, hogy nagyon fontos portrék gyüjteménye került most a közönség elé." /Magyar Nemzet, 1965. március 21. p. 13/

1966

Egyetlen cikk jelenik meg Zweigről. Sós Endre a Filológiai Közlönyben /1966. pp. 360-370/ emlékezik a harmincas években történt látogatásáról Zweigéknél, s az emlékezés kapcsán magáról az iróról. 1934 decemberében Sós Endre Párizs felé utaztában tévedésből rossz vonatra szállt, igy jutott el Salzburgba, S. Zweig "fellegvárába". A tévedést kihasználva Zweiggel szeretett volna találkozni. Érdeklődött Zweig kedvenc kávéházában, de ekkor Zweig már keveset tartózkodott itt, még Ausztriában is, utolsó hetei voltak ezek Salzburgban. Salzburg ekkor már nem volt a régi. Ebben az évben tartották a Heimwehr-fasiszták brutális házkutatást Zweignél. Igy határozták el, hogy elmenekülnek salzburgi barokk villájukból. Sós Endre, a fiatal ujságiró bátorságával kopogtatott

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

be a nagy iró házába, egy magyar irónő társaságában. Szerencséjük volt, nem a kertész, hanem mint kiderült, maga Friderike Zweig nyitott ajtót. Néhány perc mulva már férjének dolgozó szobájában voltak. Zweig szivesen fogadta vendégeit, felajánlotta, hogy megmutatja hires kéziratgyüjteményét, de figyelmeztette őket, hogy interjut nem ad. "Sőt, kérem, arról se irjanak, hogy Salzburgban tartózkodom. Rövidesen elutazunk innen." - Ezért nem olvashattunk a korabeli magyar sajtóban erről a látogatásról. - Friderike Zweig szólta el magát: fájlalják, hogy el kell költözniök Salzburgból, de nem lehet tovább itt maradni... S. Zweig három pesti iránt érdeklődött: "Mit csinál Vészi József? Mi van Hatvany Lajossal? Mit tud Benedek Marcellről?" Vészi Józseffel, a Pester Lloyd főszerkesztőjével S. Zweig szoros kapcsolatot tartott fenn, néhány tárcáját közölte is a lap. Hatvany Lajossal, aki a fehér terror elől néhány évig Bécsben és Bécs környékén keresett menedéket, gyakran találkozott az osztrák főváros kávéházaiban. Benedek Marcellről tudta, hogy a legkitünöbb magyar forditók egyike, aki Romain Rolland müveivel is megismertette a magyar közönséget. Sós Endre jól megfigyelte S. Zweiget a két óra alatt, amit a Zweig-villában töltöttek. "Igazat adok azoknak, akik azt irták, hogy S. Zweig ritkán mosolygott. Amig mi ott voltunk nem láttam mosolyt az arcán. Személye és irásai egyaránt arról tanuskodtak, hogy nem volt "napsütéses" lényü. Sötét szemei, ahogy többen feljegyezték róla, valahogy még lámpafényben sem csillogtak, ha-

nem szinte "vak tekintetet" mutattak. Ilyen tekintetük csak azoknak az embereknek van, akik sohasem elégednek meg a felszinnel, hanem komplikált karakterek lélek mélységeiben buvárkodnak, és akiknek saját lelkük mélységeiben is akad kutatnivalójuk. Mindenkinek, aki összekerült S. Zweiggel, éreznie kellett, hogy mennyire megfigyelte azokat, akikkel beszélgetett". Sós Endre a továbbiakban már nem magáról az ottlétről, hanem Zweig baráti köréről, Zweig barátai iránt tanusitott hüségéről szól. Zweig ismerősei között Bartók Béla nevét is megemliti, és még sok más ismert nevet, akik Zweig baráti köréhez tartóztak, igy: M. Gorkijt, R. Rollandot, Verhaerent, Rilket, Hofmannstahlt, Toscaninit, F. Masereelt, Rathenaut, Freudot. A terjedelmes cikk hátralévő részében Sós Endre bemutatja azt a kort, amelybe Zweig született és nevelte iróvá, Zweig életutját egészen haláláig, választ keres öngyilkosságának okára és magyarázatot talál. A cikk nagyon fontos, hiszen ez tulajdonképpen Zweig halála 25. évfordulójára készült, igy az idő távlatából egyre helyesebb értékelést adva Zweigről, munkáiról. Másrészt 1945 óta az első hosszabb - tiz oldalas - emlékezés Zweigről, talán még Salyámossy László bevezetője az "Arcképek"-hez közeliti meg terjedelemben és értékben ezt az irást.

1967-ben, Zweig halálának ténylegesen 25. évfordulója a Magyar Nemzetnek jut eszébe, pontosabban egy idősebb ujságirónak, aki már Zweig halálakor is e lapnál dolgozott, aki megszövegezte a gyászjelentést, és akinek nem volt szabad őszin-

tén megirni Zweig tettének okát, a cenzura törölte. Most pótolja Kemény István: "remekbe szabott irodalmi portréi és életrajzi regényei lebilincselő stilusukkal, pontos korrajzukkal kötik le az olvasó figyelmét. Nagyszerüen tud feszültséget teremteni, bár nem kétséges, hogy alakjait gyakran elsősorban a patologikus oldal felől világitja meg. Másféle regényei is vannak, Erasmus félreérthetetlen kiállás a gondolat szabadsága mellett. Maradandó jelentőségü önéletrajza a "Die Welt von Gestern". Egyidőben alakját a teljesen passziv pacifizmus irójába tolták, de már a 30-as években egy francia ujságirónak adott nyilatkozata egész másra vall." /Magyar Nemzet, 1967. február 24. p. 4/ Kemény István T. Mann szavaival fejezi be kegyeletes megemlékezését: "Stephan Zweig irodalmi dicsőségéből monda lesz, mint ama másik nagy pacifistának, Rotterdami Erasmusnak. De a szeretet meg fogja őrizni ennek a szelid és mélyen jóságos embernek az emlékét".

x x x

Több ujsághir idáig, 1970-ig nem jelent meg Zweigről magyar lapokban. A második világháboru utáni Zweig sajtóanyagot összehasonlitva a két világháboru közötti anyaggal, különbség van mennyiségileg, minőségileg. Mennyiségileg csökkenő a tendencia, de minőségileg egyre mélyebbek, komolyabbak, letisztultabbak ezek a cikkek, kritikák. Az 1920-as évek elején S. Zweig neve az "Amok" novellaskötet alapján lett sokat emlegetetté később bővül a kör, szaporodnak Zweig müvei, már több cim kapcsolódik nevéhez, de az 1930-as évek elején egy müve szerepel legtöbbet, az ujból aktuálissá vált Jeremiás drámája. A háboru ellen tiltakozó munkáihoz csatlakoznak "Erasmus", "Castellio", végül az 1930-as évek végén 1940-es évek elején "Sakknovellája révén vált ismét egész világ előtt, igy nálunk is hiressé. A háboru után meggondolt, tudatos kiadást ér meg utolsó nagy munkája, önéletrajzi regénye "Welt von Gestern", "Schachnovelle", amelyek egyuttal először jelentek meg magyar nyelven, a többi kiadások csak a régi sikerek alapján kerültek ismét az olvasó elé. 1945-48-ig terjedő időben Zweig müveinek kiadását nem teljesen a következetesség jellemezte. Viszont 1957-től napjainkig már a nyugodt megfontoltság előzi meg Zweig egy-egy munkájának felujitását. 1957-ben jelent meg Zweig fő művének magyar nyelvü változata, a Balzac biográfia. 1957-től napjainkig követve az ujabb Zweig kiadványokat, beszükülést tapasztalunk. Nagyon szi-

goruan ítélve Zweig egyetlen novellája, a Sakknovella az, ami Zweig régi dicsőségére, népszerüségére emlékeztet. Az olvasást kedvelő, vagy mondhatnánk féllaikus olvasóközönség tudatában Zweig neve három nagy történelmi életrajza közül valamelyikkel forrt össze. Irodalommal foglalkozók között pedig Zweig, mint irodalmi portréiró elismert. Van még ezeken kivül 1-2 novellája, Láthatatlan gyüjtemény, Könyvmoly, Érzések zürzavara, Rettegés, ami szintén emlékezetben maradt.

Hogyan látjuk ma Stephan Zweig értékét? Ha csökkent népszerüsége, miért?

Mellőzzük S. Zweig sok novelláját, mert témái mai olvasót nem kötik le, helyesebben egyoldalu, csak pszichoanalizissel dolgozó módszere elavult. Zweig tudatában volt ennek, Montaigne c. utolsó munkájában ezt irja: "Es gibt einige wenige Schiftsteller, die jedem angetan sind, in jedem Alter und in jeder Epoche des Lebens - Homer, Shakespeare, Goethe, Balzac, Tolstoi - und dann wieder andere, die sich erst zu bestimmter Stunde in ihrer ganzen Bedeutung erschliessen".

A "Lélek orvosai" cimü monográfiai trilógiája már ujonnan sem aratott sikert, ma már szinte teljesen feledésbe merült. Unalmasak, mert ezek a pszichológiai módszerek már változtak közben. Zweig müvészi fantáziája nem volt elegendő ahhoz, hogy a semmiből életet teremtsen. Önálló és értékes elbeszélése kevés és ezek egy része is inkább formai ügyességgel

hat, mint a tartalom és a forma együttes erejével. Elbeszélései közül többet mondanak az olvasónak azok, amelyek a freudi tételek erőltetése nélkül, belső indítékból születtek, bár ezek sokszor érzelgősek. Ha novellái nem is a kellő mélységüek, a hatáskeltésben mester S. Zweig, sok esetben bünügyi történetek feszültségét éri el.

A Sakknovella, Láthatatlan gyüjtemény örök darabok, az emberi szenvedés olyan megjelenitése, amely mindig visszhangra talál.

A szófukarság, a mondanivaló indirektsége, ami a XX. század uttörő epikáját jellemzi, idegen volt Zweignek. Tulon tul passziv volt, semhogy az uj nyelvi irányzat követője legyen. Értékelte Amerikát, sok mindent szeretett az Uj Világ-ból, de az uj amerikai regény elől mindig elzárkozott. Traditionalista maradt, a XIX. század embere. Novelláiban a szociális közhangok nem elég reálisak ahhoz, hogy Zweig mondanivalója társadalomkritikai hangsulyt kapjon. Alakjait csak saját osztályából vette, nem ismerte a jogtalanok, a kisemmizettek pszichéjét. A sors tragédiájával nem tudta szembeállitani a jövőbe néző optimizmust. Gorkij szerint: Stephan Zweig, ha novelláit nézzük, a külső látszat ellenére lényegében a realista irók közé, a kritikai realizmus képviselői közé tartozik, hiszen a realista emberábrázolás nem zárja ki, sőt megköveteli a lelki gyötrelmek és vivódások bátor, szókimondó feltárását. Ha a lényegét vizsgáljuk, S. Zweig valóban a realisták között kaphat helyet, bár bizonyos szem-

pontból igazuk van azoknak, akik megállapitják, hogy a néha bántóan eltulzott ünnepélyes pózt, a tulságosan rikitó képeket, a nemegyszer kinos gonddal egymás mellé tüzdelt szép szavakat és az időnként mesterségesen ható jelzőket az osztrák ujromantikusok hatására vette át. Ugyancsak innen ered néha tulszinezett és harsogó "impresszionista pszichologizmusa", amely miatt hivei is sokszor jogosan támadták. Történelemszemlélete is erősen kifogásolható, majdnem naiv, társadalmi erőket abszolut figyelmen kivül hagyva, csak egyének, személyek alakitják Zweignél a történelmet. - Amig a lélekábrázolása kis kivételekkel realista, a társadalmi szemlélete idealista, irreális. - Tömeg és tömeg között nem tesz különbséget, fajideológia és osztályideológia számára egy és ugyanaz. A tömegek, S. Zweig szemében, mindig a többetigérőt követik, legyen bár a vezető T. Münzer, vagy A. Hitler. Áldozat és áldozat között Zweignél nincs különbség, Marie Antoinette és a koncentrációs táborok halottai egyformán ártatlan áldozatai a tömeg vak ösztöneinek. Ebből a törekvésből, hogy mindent egy nevezőre hozzon, ered pacifizmusa, mindenáron megőrizni a békét. Addig küzdött a fanatizmus ellen, mig maga is fanatikussá vált, a háborut jelentő béke megszállottjává. "Voltak idők, amikor radikális, feltétlen pacifizmusa számomra kinossá vált. Hajlandónak mutatkozott a gonoszság uralmának elfogadására is, ha ezáltal a mindenek felett gyülölt háborut elkerülhettük volna" - irja róla T. Mann.

Nem tudott beilleszkedni a megváltozott világba, eltünt a "biztonság aranykora", magához tér vissza, magába zárkózik az elől a világ elől, ahol csak az individuumot lehet megmenteni. "So, belibt nur eins für uns, da wir den kampf vergeblich halten: Flucht, Flucht in uns selbst. Man kann nicht das Individuelle in der Welt retten, man kann nur das Individuum verteidigen in sich selbst"./Begegnungen mit Menschen, Büchern, Städten, p. 167/

Nagy hibája volt ez Zweignek, hogy elzárkózott a világ elől, egyedül maradt, nem érdeklődött az uj eredmények, szemléletmód, izlés iránt, teljes rezignációba süllyedt. És bár felismerte Zweig saját hibáját, mégsem törekedett megváltozni. Csodálatos éleslátással, őszinteséggel ir Erasmus, azaz saját tragikus hibájáról: "Denn gerade dieses Vorbeischen am Volke, diese Gleihgültigkeit gegen die Wirklichkeit hat von vornherein dem Reich des Erasmus jede Möglichkeit der Dauer und seinen Ideen die unmittelbar wirkende Kraft genommen. Der organische Grundfehler des Humanismus war, dass er von oben herab das Volk belehren wollte, statt zu versuchen, es zu verstehen und von ihm zu lernen".

S. Zweig nevét nem a maguk idejében legdivatosabb történelmi regényei, a Marie Antoinette és Maria Stuart tartják fenn az utókor számára, hanem irodalomtörténeti esszéi, Zweig utánérző, beleérző képessége teszi ezeket Zweig legértékesebb munkáivá. Az iró örökségül hagyta az uj világ embereinek azokat a ragyogó irodalmi portrékat, amelyekről K. Fegyin megállapi-

totta: "Életrajzi esszéi mintaképül szolgálhatnak: döntően hatottak egy uj európai müfaj, a belletrisztikus történelmi arckép kifejlődésére".

Bármilyen értékesek is, kisebb-nagyobb hibáik ellenére, Rotterdami Erasmusról, Castellioról, Magellánról szóló müvei, nem a biografikus regények, vagy regényesitett biográfiák, hanem az irói eszközökkel alkotott életrajzi esszék őrzik meg a maradandóság számára S. Zweig nevét. /Regényes életrajzai egészben talán nem lesznek divatosak már a legközelebbi évtizedekben sem, de a legtöbb ilyen regénynek egy-egy részletét át kell venni a maradandó portrék antológiájába./ Miért bizonyult Zweig inkább a kisebb, novellisztikus életrajzok mesterének? Miért jobban a nagy müvek egyes részletei, mint maguk az alkotások? El kell fogadnunk magyarázatnak, hogy S. Zweig jobban tudta ábrázolni az embereket, mint a korokat, hogy történelemszemlélete helytelen a marxizmus-leninizmus fényében, bár néha tulságosan szabadjára engedte e portrék készitése közben virtuózitását. Ezzel a virtuozitásával magyarázta Turóczy Trostler József, hogy S. Zweig számára nem volt olyan lélektani, történeti, szociológiai, esztétikai, lirai helyzet, amelynek ne tudta volna valahogy megfejteni, elsajátitani, s ha kellett megszólaltatni szimbolikus jegyeit. Ez a virtuozitása okozta, hogy néha nagyon könnyedén és szinte vakmerően nyult sokkal több elmélyedést kivánó kérdésekhez is. Szétszórt arcképek egész sorát találjuk a "Bucsu a tegnaptól" lapjain is. S. Zweig a "Bucsu a

tegnaptól" lapjain, ha sok tekintetben leszámolt is a fenn nem tartható tegnappal, nem tudott olyan messzire eljutni, mint T. Mann a "Vom zukünftigen Sieg der Demokratie"-ban, de tisztesség és tisztaság, megalkuvás nélküli humanizmus jellemzi minden sorát.

Makszim Gorkij és Romain Rolland barátját, a háboru ellenségét, a fasizmus gyülölőjét, az emberszeretet hirdetőjét, a stilus mágiájának tudóját, a belletrisztikus eszközökkel készitett történelmi arckép mesterét - bár sohasem tudott megszabadulni bizonyos polgári rövidlátásától és többnyire apolitikus magatartásától - a XX. század első felének legjobbja között, örök értékeink Pantheonjában kell számon tartanunk. Ma még nem tudjuk megállapitani, hogy S. Zweig évszázadok mulva is hatással lesz-e, vagy már a mi korunkban feledésbe merül, ehhez még nagyon az események forgatagába állunk. Az a kérdés, hogy vajon követői lesznek-e, felesleges, mert minden kornak meg kell találnia megfelelő kifejezési formáját. De Stephan Zweig saját korában megtalálta a müvészi adequat formát és azt a felismerést, amit nem szabad elfelejteni: humanitást és szellemi szabadságot.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

## IV. FEJEZET

### Stephan Zweig magyarországi személyi kapcsolatai

Zweig legszebb tulajdonságának barátaihoz való hüségét emlegetik mindenütt. A visszaemlékezések arról tanuskodnak, hogy széles, kiterjedt baráti köre volt. Magyarországi baráti kapcsolatai ennek ellenére alig vannak. Amit ujságok riportjaiból megtudhattunk: állitólag levelezésben állt Ady Endrével. Ennek sajnos semmi dokumentumát nem tudtam megtalálni. Egy 1934-ben készitett riportból - Soós Endre járt Zweignél - megtudjuk, hogy Vészi József a Pester Lloyd korábbi főszerkesztője, Benedek Marcell és Hatvany Lajos után érdeklődött. Valószinü, hogy személyesen is ismerték egymást. Hatvany Lajosné által összeállitott, 1967-ben megjelent "Hatvany Lajos levelezése"-ben van két levél S. Zweigtől. Az elsőt 1920-ban irta Hatvanynak, beszámol az Insel-Verlag egy röviditett Ady-kötetnek kiadásáról. S. Zweig Hatvanyt kérte egy rövid bevezető megirására. A másik levél 1926. augusztus 2-án keltezett, Salzburgból. Ismét csak pár soros az egész, de az utolsó mondata nagyon meglepő: "Nagyon örülnék, ha ujra láthatnám, de hát Ön sajnos sosem jön el a mi rohadt világunkba". De megnézve a könyv végén lévő Hatvany jegyzetet a levélről, még nagyobb lesz a meglepetés, mert Hatvanytól Zweig eddig senki által nem hangoztatott negativ tulajdonságairól tudhatunk meg.

"S. Zweig, aki fogságom idején, ügyvédem kérésére megengedte, hogy nevét az elfogatásom ellen tiltakozó prominensek közé

irja, kiszabadulásom után elkerülte a velem való találkozást. S miután Europäertumot prédikált nekem, a világhire előtt, a világhire után Pester jövén az európai magyarokról tudomást sem véve csak Herczeg Ferencnél tisztelgett, aki tudvalevőleg a revanche-párt szellemi vezére volt. Mint emigráns Angliában is igy viselkedett, mert elzárkózott emigráns társai elől, s csak az angol high settel érintkezett. Amikor Oroszországról szóló könyvének magyar fordítása megjelent a fordítót pörbe fogták. Az illető Vámbéry Rusztemhez fordult ügyvédi segitségért, Vámbéry viszont Zweighez, hogy álljon a magyar tollforgató mellé, aki miatta került bajba. Mire Zweig Herczegnek azt irta, hogy egy bizonyos Vámbéry az ő, már ti. Zweig világhirü nevét egy sajtóperbe keverve reklámot akar magának csapni, s azért arra kéri barátját, hogy fujja le az ügyét a sajtófőnökségnél. Igy is lőn". /Hatvany Lajos levelezése, p. 665/

Az itt emlitett pesti látogatásáról Zweignek valóban semmi nyom nem maradt. Csak Hatvany megjegyzésében szerezhet tudomást látogatásáról az utókor. Valahol ebben az elzárkózott, tulhaladott arisztokratikus magatartásban is keresendő az ok csökkenő népszerüségének magyarázatához.

További kapcsolatai: van egy levél még Zweigtől, amit Vér Andorhoz, a "Jeremias" fordítójához irt, valószinü a fordítással kapcsolatos. Ez a levél is csak a kortársak tudatában él, valahol kallódik.

Horváth Zoltánt is személyesen ismerte Zweig. Horváth Zoltán volt Zweig egyik leggyakoribb fordítója.

Ugyancsak személyesen kellett ismernie Térey Sándort, másik fordítóját, hiszen Zweig egyenes felkérésére Térey Sándor fordította irodalmi portrétrilógiáját.

Még ma is élő kortársak, akik Zweiggel találkoztak: Soós Endre és dr. Scheiber Sándor. Az utóbbi volt a magyar küldött 1939-ben a német emigráns írók Londoban megtartott J. Roth emlékünnepélyen, ahol S. Zweig mondott beszédet.

Amint már az elmondottakból is kitünik, Stephan Zweig magyar baráti kapcsolatainak távolról sem vagyunk teljes ismeretében. Sok dokumentum magántulajdonban van, vagy már el is veszett.

x x x

S. Zweig önállóan megjelent művei

Romain Rolland. Ford. Lányi Viktor. Bp. 1922, Kultura. 92 p.

Harc a démonnal. [Kampf mit dem Dämon.] Ford. Térey Sándor. Bp. 1925, ?
- Ua. Küzdelem a démonnal. [Kampf mit dem Dämon.] Ford. Sőtér Erik. Bp. 1946, Anonymus. 253 p.

Három mester. [Drei Meister.] Ford. és bev. Térey Sándor. Bp. 1926, Franklin. 222 p.

Huszonnégy óra egy asszony életéből. [Vierundzwanzig Stunden aus dem Leben einer Frau.] Ford. Kiss Dezső. Bp. 1926, Lampel. 93 p.
- Ua. [2. kiad.] Bp. 1940 ?, Lampel.

Első élmény. [Erstes Erlebnis.] Ford. Dormándi László, Sándor Imre. Bp. 1927, Pantheon. 185 p.
- Ua. Bp. 193?, Pantheon. 185 p.
- Ua. Bp. 1937, Tolnai. 319 p.
- Ua. Bp. 1943, Pantheon. 292 p.

Ámok. [Novellen einer Leidenschaft.] Ford. Ujváry Lajos. [3. kiad.] Bp. 1927, Genius. 290 p.
- Ua. Bp. 1926, Genius. 282 p.
- Ua. Bev.: Kállay Miklós. [2. kiad.] Bp. 1926, Genius. 282 p.
- Ua. Ford. Ujváry Lajos. Bp. 1946, Révai . 280 p.

Tolsztoj [Lev.] Ford. Sajó Aladár. Bp. 1928, Franklin. 167 p.

Rettegés. [Angst.] Ford. Bukovinszky Péter. Bp. 1928, Rottmann. 60 p.

Érzések zürzavara. [Verwirrung der Gefühle.] Ford. Térey Sándor. Bp. 1928, Franklin. 218 p.
- Ua. Ford. Kiss Dezső. Bp. 1933, Franklin. 218 p.
- Ua. Bp. 1934, Franklin. 218 p.
- Ua. Bp. 1946, Franklin. 218 p.
- Ua. Ford. Dániel Anna, Fónagy Iván. Bp. 1968, Stephaneum. 3o5 p.

Volpone. Ford. Emőd Tamás. Bp. 1930, ?
- Ua. Ford. Illyés Gyula. Bp. 1954, Szépirod. K. 112 p.
- Ua. Bp. 1966, M. Helikon. 95 p.

Fouche, [Joseph.] Ford. Szinnai Tivadar. Bp. 193o, Pantheon. 260 p.
- Ua. Bp. 1936, Pantheon. 260 p.
- Ua. Bp. 1941, Pantheon. 260 p.
- Ua. Bp. 1943, Pantheon. 260 p.
- Ua. [4. kiad.] Bp. 1943, Pantheon. 260 p.
- Ua. Bp. 1968, Gondolat. 209 p.

Szellem orvosai. [Die Heilung durch den Geist.] Ford. Szegő István, Kovács György, Horváth Zoltán. Bp. 1931, Pantheon. 367 p.
- Ua. Ford. Horváth Zoltán. Bp. 1935, Pantheon. 368 p.
- Ua. Ford. Szegő István, Kovács György, Horváth Zoltán. Bp. 1938, Pantheon. 367 p.
- Ua. Bp. 1943, Pantheon. 368 p.

Marie Antoinette. Ford. Németh Andor. Vol. 1-2. Bp. 1932, Pantheon. 264, 294 p.
- Ua. Bp. 1934, Pantheon. 264, 294 p.
- Ua. Bp. 1938, Pantheon. 264, 294 p.
- Ua. Ford. Horváth Zoltán, Németh Andor. Vol. 1-2. Bp. 1947, Pantheon. 264, 294 p.

Jeremias. Ford. Vér Andor. Bp. 1933, Ford. kiad. 159 p.
- Ua. Békét! [Jeremias.] Ford. Vér Andor. Bp. 1938, Tábor. 268 p.

Rotterdami Erasmus. [Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam.] Ford. Horváth Zoltán. Bp. 1934, Rózsavölgyi. 238 p.
- Ua. Bp. 1945, Bibliotheca. 185 p.

A könyvmoly. [Der Buchmendel.] Ford. Haiman-Kner György. Gyoma, 1935, Kner ny. 61 p.
- Ua. Bp. 1945, Halász. 77 p.

Maria Stuart. Ford. Kelen Ferenc, Horváth Zoltán. Bp. 1935, Rózsavölgyi. 350 p.
- Ua. Bp. 1938, Rózsavölgyi. 350 p.
- Ua. Bp. 1943, Pantheon. 350 p.
- Ua. Bp. 1957, Gondolat. 342 p.
- Ua. Bp. 1965, Gondolat. 333 p.
- Ua. Bp. 1967, Gondolat. 328 p.

Emberek. [Begegnungen mit Menschen, Büchern, Städten.] Ford. Horváth Zoltán. Bp. 1936, Pantheon. 287 p.
- Ua. Ford. Balassa József. Bp. 1939, Rózsavölgyi. 294 p.
- Ua. Ford. Horváth Zoltán. Bp. 1942, Pantheon. 288 p.
- Ua. Bp. 1944, Pantheon. 288 p.

Örök lámpás. [Der begrabene Leuchter.] Ford. Horváth Zoltán. Bp. 1937, Rózsavölgyi. 182 p.
- Ua. Bp. 1938, Rózsavölgyi. 182 p.

Castellio. [Castellio gegen Calvin. Oder ein Gewissen gegen die Gewalt.] Ford. Balassa József. 1938, Rózsavölgyi. 266 p.

Harc egy gondolat körül. [Kampf um einen Gedanken.] Ford. Balassa József. Bp. 1936, Rózsavölgyi. 266 p.

Magellan. [Der Mann und seine Tat.] Ford. Horváth Zoltán. Bp. 1938, Rózsavölgyi. 290 p.
- Ua. Bp. 1957, Táncsics K. 232 p.
- Ua. Bp. 1958, Táncsics K. 230 p.
- Ua. Bp. 1960, Táncsics K. 232 p.
- Ua. Bp. 1963, Táncsics K. 236 p.

Nyugtalan szív. [Ungeduld des Herzens.] Ford. Kőszegi Imre. Bp. 1939, Athenaeum. 349 p.
- Ua. [2. kiad.] Bp. 1939-42 ?, Athenaeum. 349 p.
- Ua. [3. kiad.] Bp. 1942, Nova. 376 p.
- Ua. [4. kiad.] Bp. 1943, Nova. 352 p.
- Ua. [5. kiad.] Bp. 1944, Nova. 351 p.

A jövő országa. Brazilia. [Brasilien. Ein Land der Zukunft.] Ford. Halász Gyula. Bp. 1941, Béta. 310 p.
- Ua. Bp. 1943, Béta. 310 p.
- Ua. Bp. 1944, Béta. 310 p.
- Ua. Bp. 1947, Béta. 310 p.

Verlaine, [Paul.] Ford. Bálint Lajos. Bp. 1943, Főv. Könyvkiadó. 166 p.

A nagy pillanat. [Sternstunden der Menschheit.] Ford. Sebesi Ernő. Bp. 1944, Béta. 211 pl
- Ua. 1945. Béta. 211 p.

Bucsu a tegnaptól. [Die Welt von Gestern.] Ford. Mészáros Károly. [2. kiad.] Bp. 1945, Anonymus. 436 p.
- Ua. Bp. 1945. Anonymus. 436 p.
- Ua. Bp. 1947, Anonymus. 435 p.

Sakknovella. [Schachnovelle.] Ford. Fónagy Iván. Bp. 1945, Bibliotheca. 77 p.
- Ua. Bp. 1959, Európa. 87 p.

Lángoló titok. [Brennendes Geheimnis. Legenden.] Bp. 1946, Halász. 160 p.

Égő titok. Válogatott elbeszélések. [Brennendes Geheimnis. Erzählungen.] Ford. Dániel Anna, Fodor Pálné. Utószó: Walkó György. Bp. 1957, Európa. 160 p.

Három legenda. [Drei Legenden.] Ford. Góth Ferenc, Molnár Ágnes. Bp. 1957, Európa. 144 p.

Égő titok. Sakknovella. [Brennendes Geheimnis. Schachnovelle.] Ford. Fónagy Iván, Gergely Erzsébet. Utószó: Illés Jenő. Bp. 1966, Szépirod. K. 190 p.

Epizód a genfi tavon. Elbeszélések. [Episode am Genfer See. Erzählungen.] Ford. Dániel Anna, Fodor Pálné. Utószó: Deák Tamás. Bukarest, 1966, Irodalmi K. 434 p.

Casanova. Ford. H. Perci Éva. Bp. 1946, Officina. 85 p.

Örök tüzek. Tanulmányok. Ford. Fóthy János. Bp. 1946, Magyar Téka. 192 p.

Idő és világ. Tanulmányok és előadások gyüjteménye 1904-40. [Zeit und Welt Gesammelte Aufsätze und Vorträge. 1904 bis 1940.] Ford. Bányász György. Bp. 1946, Athenaeum. 208 p.

Örök ritmusok. Tanulmányok. Ford. Molnár Imre. Bp. 1947, Magyar Téka. 150 p.

Arcképek. [Tanulmányok. Válogatás.] Ford. Mészáros Károly, Gergely Erzsébet. Bev. Salyámossy László. Bp. 1965, Gondolat. 347 p.

A szerelem csodája. Elbeszélések. Ford. Vajda Endre. Bp. 1947, Athenaeum. 199 p.
- Ua. [2. kiad.] Bp. 1947, Athenaeum. 199 p.

Stendhal. Ford. Térey Sándor. Bp. 1948, Dante. 92 p.

Balzac [Honoré de.] Ford. Mátrai Tamás. Utószó: R. Friedenthal, Vajda György Mihály. Bp. 1958, Bibliotheca. 397 p.

Gyüjteményes kiadásban megjelent Stefan Zweig müvek

Bruges. [Vers.] Ford. Vajthó László. Modern költők. Szerk. Kosztolányi Dezső. Bp. 1921, Révai. 190. p.

Epizód a genfi tavon. [Elbeszélés.] Ford. Turóczy Trostler József. Mai német dekameron. Szerk. Turóczy Trostler József. Bp. 1936, Nyugat. 271-83. p.

Őszi ut. [Vers.] Ford. Vajthó László. Bizánc bukása. [Történelmi miniatür.] Ford. Rónai Mihály András. S. Zweig bucsulevele. - Magyar Nemzet, 1942. április 29.

Anthologia coacta. Szerk. Rónai Mihály András. Bp. 1943, OMIKE.

Őszi ut. [Vers.] Ford. Vajthó László. Bizánc bukása. [Történelmi miniatür.] Ford. Rónai Mihály András. S. Zweig bucsulevele. - Magyar Nemzet, 1942. április 29. Magyar zsidók évkönyve. Bp. 1943, OMIKE. 370-78. p.

Sakknovella. Ford. Fónagy Iván. A német elbeszélés mesterei. Vál. Keresztury Dezső. Bp. 1957, Európa. 2. köt. 561-611. p.

Az asszony meg a táj. [Elbeszélés.] Ford. Ungváry Lajos. Világirodalmi antológia. Szerk. Lutter Tibor, Gyergyai Albert. Bp. 1962, Tankönyvkiadó. VI-2. köt. 347-52. p.

Brügge. Éneklő szökőkut. Leány egy bacchánsnő képe előtt. [Versek.] Ford. Kálnoky László. Századunk osztrák lirája. Szerk. Hajnal Gábor. Előszó: E. Fischer. Bp. 1963, Európa K. 71-74. p.

Az uj pátosz. [Tanulmány.] Ford. Szabó Ede. A világirodalom arspoeticái. Összeáll. Lengyel Béla, Vincze Flóra. Bp. 1965, Gondolat. 639-42. p.

Sakknovella. Ford. Fónagy Iván. Klasszikus német kisregények. Bp. 1968, Helikon. 7o9-51. p.

Éneklő szökőkut. [Vers.] Ford. Kálnoky László. Osztrák költők antológiája. Szerk. Hajnal Gábor. Előszó: Mádl Antal. Bp. 1968, Kozmosz Könyvek. 251-53. p.

Magyar hirlapokban közölt S. Zweig müvek

Eldorádó felfedezése. Ford. Gaál Gábor. Korunk, 1928. 258-64. p.

Küzdelem a déli sarkért. Ford. Járosi Andor. Pásztortüz, 1930. 601-4. p.

Köszönet a könyveknek. Nyugat, 1932. I. 515-6.p.

Herzl Tivadar. Országos Egyetértés, 1934. junius 15. 7. p.; julius 1. 7. p.

Mohamed. Pesti Napló, 1936. no.295.; 65-68. p.

Brügge. Ford. Sebestyén János. Magyar Hirlap, 1936. szeptember 6. 23. p.

Rettegés. Ford. Kolozs Pál. Nagyvilág, 1959. 8. sz. 1130-58. p.

Cikkek, tanulmányok, könyvismertetések, S. Zweig nyilatkozatok

- -: Stefan Zweig irta. /Romain Rolland./ [Ism.] Világ, 1922. február 21. p. 9.

Jancsó Béla: Stefan Zweig: Romain Rolland. [Ism.] Pásztortüz, 1922. 253-54. p.

- -: Stefan Zweig nyilatkozata a legujabb irodalmi áramlatokról. [Nyilatk.] Esti Kurir, 1925. augusztus 6. 11. p.

Reichard Piroska: Stefan Zweig uj könyve. /Harc a démonnal./ [Ism.] Nyugat, 1925. I. 520-21. p.

Térey Sándor: Stefan Zweig. [Tanulm.] Nyugat, 1925. III. 4o6-11. p.

- -: Stefan Zweig: Három mester. [Ism.] Délmagyarország, 1926. február 21. 9. p.

- -: Stefan Zweig: Három mester. [Ism.] Ujság, 1926. február 23. 8. p.

- -: Stefan Zweig: Három mester. [Ism.] Literatura, 1926, III. 26. p.

- -: Verwirrung der Gefühle. /Érzések zürzavara./ [Ism.] Korunk, 1926. 828-29. p.

Stefan Zweig: Lilien a költő. [Tanulm.] Mult és Jövő, 1926. január. 33. p.

Stefan Zweig: Trugland. [Vers.] Mult és Jövő, 1926. január 16. p.

- -: Amok. [Ism.] Esti Kurir, 1927. január 5. 11. p.

- -: A Volpone 14 országban. /Ben Jonson-Stefan Zweig darabja./ [Hir.] Az Est, 1927. augusztus 2o. 11. p.

- -: Stefan Zweig: Első élmény. [Ism.] Délmagyarország, 1927. december 25. 45. p.

Halász Gábor: Stefan Zweig: Ámok. [Ism.] Napkelet, 1927. 455. p.

Molnár Ákos: Első élmény, S. Zweig könyve. [Ism.] Nyugat, 1927. II. 889-90. p.

Vághidi Ferenc: Látogatás az Ámok költőjénél. [Riport.] Esti Kurir, 1927. április 17. 9. p.

- -: Stefan Zweig: Első élmény. [Ism.] Magyar Hirlap, 1928. január 15. 21. p.

- -: Stefan Zweig: Rettegés. [Ism.] Literatura, 1928. II. 57. p.

- -: Tolsztoj esszéről. [Ism.] Literatura, 1928. I. 34. p.

- -: Stefan Zweig héberül. /Jeremias./ [Hir.] Magyar Hirlap, 1929. augusztus 15. 11. p.

- -: Tolsztoj. /S. Zweig iróportréja./ [Ism.] Századunk, 1929. 58-59. p.

- -: A Volpone francia forditója beszél a darabról és Stefan Zweig adaptációjáról. [Hir.] Magyar Hirlap, 1929. január 13. 19. p.

- -: Stefan Zweig: Az örök ut. /Jeremiás./ [Ism.] Mult és Jövő, január. 24-26. p.

- -: A Burgtheater mutatja Stefan Zweig uj darabját. /Das Lamm des Armen./ [Hir.] Esti Kurir, 1929. szeptember 15. 13. p.

- -: Stefan Zweig uj darabja. /Das Lamm des Armen./ [Hir.] Esti Kurir, 1929. junius 28. 9. p.

- -: Uj könyvek. Stefan Zweig: Az érzések zürzavara. [Ism.] Keleti Ujság, 1929. január 28. 11. p.

Goerl István: Stefan Zweig Fouche c. könyvéről. [Krit.] Uj Idők, 1929. 467-68. p.

Wiesner Juliska: Stefan Zweig az ember és a művész. [Tanulm.] Literatura, 1929. XII. 419-21. p.

- -: Stefan Zweig: A rendőrminiszter. /Fouche./ [Ism.] Népszava, 193o, október 19. 8. p.

- -: Hamlet helyett Volpone. [Hir.] 8 órai Ujság, 1930. február 1. 8. p.

- -: Párhuzamos próbák a Magyar Szinházban. /Hamlet - Volpone./ [Hir.] 8 órai Ujság, 193o. február 16. 10. p.

- -: Megkezdődtek a Volpone próbái. [Hir.] 8 órai Ujság, 1930, február 4. 10. p.

- -: Stefan Zweig uj darabja Prágában. /Das Lamm des Armen./ [Hir.] 8 órai Ujság, 1930. március 13. 8. p.

- -: A Volpone 25. előadása. [Hir.] Magyar Hirlap, 1930. március 27. 10. p.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

- -: Irodalom, müvészet. [Stefan Zweig Magyar Hirlapbeli méltatásának értékelése.] Zsidó Szemle, 193o. julius 4. 13. p.

- -: Eine russische Reise. /S. Zweig utikönyvének készülő forditásáról./[Hir.] Századunk, 193o. 367. p.

Balassa Emil: Stefan Zweig: Volpone. [Krit.] Magyar Hirlap, 193o. február 23. 14. p.

Gosztonyi Lajos: Stefan Zweig. [Tanulm.] Magyar Hirlap, 193o. junius 22. 25. p.

Illés Endre: Egy rendőrminiszter élete. Stefan Zweig: Fouche. [Krit.] Nyugat, 193o. II. 788-89. p.

- -: Stefan Zweig ma lett ötvenéves. [Hir.] Magyar Hirlap, 1931. november 29. 10. p.

- -: Stefan Zweig uj könyvéről. /Heilung durch den Geist - Szellem orvosai./ [Ism.] Magyar Hirlap, 1931. március 8. 23. p.

Kemény István: Egy forradalom kulisszái mögött. Stefan Zweig u könyve Marie Antonetteről. [Krit.] Magyar Hirlap, 1932. december 8. 14. p.

Turóczy Trostler József: Stefan Zweig. [Tanulm.] Nyugat, 1932. I. 597. p.

- -: Stefan Zweig filmen. /Brennendes Geheimnis - Égő titok./ [Hir.] 8 órai Ujság, 1933. január 24. 4. p.

- -: Egy szép asszony kalandjai. /Vierundzwanzig Stunden aus dem Leben einer Frau./ [Filmhir.] 8 órai Ujság, 1933. január 24. 4. p.

- -: Stefan Zweig: Jeremiás. [Ism.] Literatura, 1933. 338. p.

- -: Stefan Zweig Budapestre... /Jeremiás bemutató./ [Hir.] Magyar Hirlap, 1933. december 21. 8. p.

- -: Stefan Zweig: Jeremias. [Ism.] Mult és Jövő, 1933. november. 314 p.

Gró Lajos: Marie Antoinette. [Ism.] Nyugat, 1933. I. 255-56. p.

Richtmann Mózes: Zweig Jeremiásának magyar fordítása. [Krit.] Zsidó Szemle, 1933. junius 30. 11. p.

Vér Andor: Zsidóság örök utja Stefan Zweig Jeremiásában. [Tanulm.] IMIT, 1933. 163. p.

- -: Stefan Zweig: Jeremias. [Szinházi hir.] 8 órai Ujság, 1934. november 15. 11. p.

- -: Stefan Zweig Jeremias c. müve Párisban. [Hir.] Az Est, 1934. május 30. 6. p.

- -: Marie Antoinette filmen. [Hir.] Kis Ujság, 1934. március 1. 9. p.

- -: Ámok. [Filmhir.] 8 órai Ujság, 1934. november 25. 10. p.

Cs. Szabó László: Erasmus. [Krit.] Nyugat, 1934. II. 265-68. p.

György Oszkár: Stefan Zweig. Jeremiás. [Krit.] Nyugat, 1934. I. 61. p.

- -: Stefan Zweig Jeremiásából részleteket mutat be Gellért Lajos. [Hir.] 8 órai Ujság, 1935. január 20. 10. p.

- -: Megfilmesitik Stefan Zweig Marie Antoinette c. müvét. [Hir.] Az Est, 1935. január 24. 6. p.

- -: Ámok. Stefan Zweig világhirü beszélye a filmen a Tivoli filmszinházban. [Hir.] 8 órai Ujság, 1935. január 26. 9. p.

- -: Pirandello "Nonsi sa come" darabját... /S. Zweig uj forditása./ [Hir.] Esti Kurir, 1935. február 26. 10. p.

- -: Stefan Zweig Amerikáról a csodák földjéről. [Nyilatk.] Esti Kurir, 1935. február 27. 8. p.

- -: Stefan Zweig: A hallgatag asszony. [Szinházi hir.] Az Est, 1935. május 28. 6. p.

- -: Stefan Zweig a Nemzeti Szinháznak ajándékozta Lope de Vega magyartárgyu darabját. [Hir.] Magyar Hirlap, 1935. május 29. 9. p.

- -: Uj könyvek. Stefan Zweig: Stuart Mária. [Ism.] Keleti Ujság, 1935. julius 27. 6. p.

- -: Két világhirü zsidó iró a zsidókérdésről. [Nyilatk.] Egyenlőség, 1935. október 10. 5. p.

- -: Stefan Zweig: Jeremias. [Részlet.] Egyenlőség, 1935. december 14. 15. p.

- -: Stefan Zweig: Stuart Mária. [Ism.] Literatura, 1935. LXVIII. p.

Thurzó Gábor: Stefan Zweig: A lélek orvosai. [Krit.] Élet. 1935. 496. p.

- -: Turóczy Trostler József: Mai német Dekameron. [Krit.] Libanon, 1936. január - február, 34-5. p.

- - : Stefan Zweig: Félelem. [Filmhir.] Kis Ujság, 1936. október 8. 8. p.

- -: Stefan Zweig uj nagy zsidó novellája: Az örök lámpás. [Ism.] Egyenlőség, 1936. december 17. 10-11. p.

G. G.: Stefan Zweig: Castellio gegen Calvin oder ein Gewissen gegen die Gewalt. [Krit.] Korunk, 1936. 877-78. p.

- -: Castellio és Calvin. [Ism.] Keleti Ujság, 1937. január 14. 6. p.

- -: Stefan Zweig: A harmadik galamb legendája. [Ism.] Mult és Jövő, 1937. január. 16. p.

- -: Stefan Zweig: Az örök lámpás. [Ism.] Esti Kurir, 1937. április 15. 4. p.

- -: Stefan Zweig: Az örök lámpás. [Ism.] Libanon, 1937. április - május. 66-67. p.

- -: Stefan Zweig uj regénye: az örök lámpás. [Ism.] Mult és Jövő, 1937. junius. 188. p.

- -: Stefan Zweig: Örök lámpás. [Ism.] Literatura, 1937. 184. p.

- m: Stefan Zweig: Örök lámpás. [Ism.] Pesti Napló, 1937. no. 99. 43. p.

- -: Stefan Zweig: Harc egy gondolat körül. [Krit.] Élet, 1937. no. 13. 358. p.

Szolnoki István: Castellio. Stefan Zweig uj könyve. [Krit.] Nyugat, 1937. II. 217-18. p.

Totis Béla: Vissza a mitoszhoz. /Pszichoanalizis az irodalomban./ [Krit.] Literatura, 1937. 152. p.

- -: Magellan, a föld első körülhajózása. [Ism.] Keleti Ujság, 1938. április 9. 9. p.

- -: Ürmössy Anikót és... /Jeremiás./ [Szinházi hir.] Nemzet, 1938. február 12. 6. p.

- -: Jeremias. [Részlet.] Egyenlőség, 1938. augusztus 4. 10. p.

- -: Stefan Zweig: Magellan. [Ism.] Literatura, 1938. 259. p.

- -: Volpone a Magyar Szinházban Törzs Jenővel és Turay Idával. [Hir.] Az Est, 1938. február 24. 6. p.

- -: Stefan Zweig: Nyugtalan sziv. [Ism.] Délmagyarország, 1939. április 11. 3. p.

Scheiber Sándor: Stefan Zweig emlékbeszéde Joseph Rothról. [Hir.] Egyenlőség, 1939. julius 27. 8. p.

- -: Stefan Zweig: A jövő országa, Brazilia. [Ism.] Pester Lloyd, 8. Januar, 1942. p. 9.

- -: Stefan Zweig gestorben. [Hir.] Pester Lloyd, 25. Februar. 1942. p. 7.

- -: Stefan Zweig és felesége öngyilkos lett. [Hir.] Magyar Nemzet, 1942. február 25. 7. p.

- -: Egy európai iró levele. /S. Zweig bucsulevele./ [Ism.] Magyar Nemzet, 1942. április 29. 3. p.

Berkó Sándor: Lehajtott fővel, szótlanul. [Vers.] Mult és Jövő, 1942. julius.108. p.

Gervai Sándor: A világirodalom zsidó vándora. [Tanulm.] Mult és Jövő, 1942. julius. 109-10. p.

Turóczy Trostler József: Stefan Zweig. Szellem és forma. [Tanulm.] IMIT, 1942. 76-109. p.

Komlós Ottó: Stefan Zweig zsidó vonatkozásaihoz. [Tanulm.] Zsidó Szemle, 1943.

A királyi minisztérium 1944/108000 számu rendelete a magyar szellemi életnek a zsidó szerzők irói müveitől való megóvása tárgyában. S. Zweig neve is a felsoroltak között van. Budapesti Közlöny, 1944, április 30.

- -: Sakknovella. [Ism.] Diarium, 1945.

Laurentius: Tiltott könyvek polca - S. Zweig utolsó szavai. /Schachnovelle, Welt von Gestern./ [Ism.] Uj Magyarország, 1945. julius 3. 11. p.

J. S.: Stefan Zweig Sakknovellája. [Ism.] Népszava, 1945. julius 6. 5. p.

Szalai Imre: Egy európai emlékezései. /Welt von Gestern./ [Hir.] Haladás, 1945. október 13. 6. p.

- -: Idő és világ. [Ism.] Diarium, 1946. október - december.

- -: Erasmus. [Ism.] Diarium, 1946. április - szeptember.

- -: Volpone, vagy a pénz komédiája. [Ism.] Uj Magyarország, 1947. december 20. 2. p.

- -: Casanova. Szerelem csodái. [Ism.] Diarium, 1947. őszi szám. 140. p.

Leopold Stern: Igy halt meg Stefan Zweig. [Hir.] Uj Magyarország, 1947. szeptember 6. 9. p.

G. G.: Könyvekről. /Szerelem csodái./ [Ism.] Uj Gondolat, 1947. április 15. 43. p.

V. E.: Volpone. [Szinházi hir.] Népszava, 1947. december 13. 4. p.

- -: A Bibliotheca könyvei között. /Balzac./ [Ism.] Népszava, 1956. december 23. 6. p.

Járy Péter: Az örök lámpás tanitása. /S. Zweig 75. születésnapjára./ [Emlékezés.] Uj Élet, 1957. április. 5. p.

Sós Endre: Német figyelő. Stefan Zweig, egy humanista az elveszett bástyán. [Cikkism.] Nagyvilág, 1957. 4. sz. 626. p.

Vajda György Mihály: Irói arcképek. [Ism.] Könyvbarát, 1957. 6. sz. 34-36. p.

- -: Stefan Zweig és Andre Gide. /Balzac./ [Ism.] Magyar Nemzet, 1958. szeptember 20. 4. p.

Albert Gábor: Balzac - Stefan Zweig könyve. [Krit.] Élet és Irodalom, 1958. szeptember 26. 9. p.

László Zsigmond: Stefan Zweig emlékest a Goldmark teremben. [Hir.] Uj Élet, 1958. május 1. 5. p.

Sükösd Mihály: Néhány szó Stefan Zweigről. [Vitacikk.] Nagyvilág, 1958. 1. sz. 112. p.

Zay László: Sakknovella. Az első magyar televizió film. [Hir.] Élet és Irodalom, 1959. február 6. 10. p.

Garai: A Sakknovella a televizióban. [Hir.] Népszava, 1959. január 29. 4. p.

- -: Levelek Gorkijhoz. [Hir.] Nagyvilág, 1961. 7. sz. 1053-57. p.

- -: Arcképek. /S. Zweig iróportréi./ [Ism.] Magyar Nemzet, 1965. március 21. 13. p.

Barabás Tibor: Európa lelkiismerete. /S. Zweig: Romain Rolland./ [Krit.] Élet és Irodalom, 1965. 3o. sz. 2. p.

Sós Endre: Stefan Zweig. [Tanulm.] Filologiai Közlöny, 1966. julius - december 3-4. sz. 360-70. p.

- -: Arcok az elmult világból. /B. F. Dolbin karikatúrája S. Zweigről./ [Hir.] Uj Élet, 1967. 3. sz. 3. p.

Kemény István: Huszonöt éve halt meg Stefan Zweig. [Emlékezés.] Magyar Nemzet, 1967. február 24. 4. p.

S. Zweig a magyar lexikonokban

A Napkelet lexikona. 1. köt. A - K. Bp. 1927, Magyar Irod. Társaság. 733. p.

Irodalmi lexikon. Szerk. Benedek Marcell. 3. köt. Lilieneron - Zs. Bp. 1927, Győző Andor kiad. 1220. p.

Világirodalmi lexikon. Szerk. Dézsi Lajos. Bp. 1933, Studium. 1756. p.

Tolnai uj világlexikona. 2. pótköt. H - Zs. Bp. 1933, Tolnai. 320. p.

Révai nagy lexikona. XXXI. köt. Kiegészités: A - Z. Bp. 1935, Révai. 855. p.

Révai Kis lexikona. 1. köt. A - Z. Bp. 1936, Révai. 1082. p.

Uj lexikon. Szerk. Dormándi László, Juhász Vilmos. 6. köt. Reb - Zsür. Bp. 1936, Dante-Pantheon. 3962. p.

Uj idők lexikona. 24. köt. Udvarhely - Zygota. Bp. 1942, Singer és Wolfner. 625. p.

Révai kétkötetes lexikona. Szerk. Juhász Vilmos. 2. köt. K - Zs. Bp. 1948, Révai. 639. p.

Uj magyar lexikon. Szerk. az Akadémiai Kiadó Lexikonszerkesztősége. 6. köt. S - Z. Bp. 1962, Akad. K. 784. p.

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 13.

Átnézett hirlapok jegyzéke

A számba jöhető sajtóanyag, objektiv okok miatt, nem került teljes egészében feldolgozásra, de az elkövetkező években az uj adatokkal együtt a témával továbbfoglalkozni szándékozom.

Folyóiratok:
Acta Szeged Litteraria, 1954-66
Ararát, 1939-40, 1943-44,
Béke és Szabadság, 1950-56,
Budapesti Szemle, 192o-40,
Csillag, 1947-56,
Debreceni Szemle, 1931-40,
Diarium, 1931-40, 1945-48,
Egyenlőség, 1929-39,
Egyetemes Filológiai Közlöny, 1919-40,
Emberség, 1947,
Erdélyi Muzeum, 1930-40,
Élet, 19o9-15, 1925-40,
Életünk, 1963-68,
Élet és Irodalom, 1957-68,
Filológiai Közlöny, 1955-67,
Forum, 1946-50,
Haladás, 1945-49,
IMIT, 1902-16, 193o, 1933, 1941-43
Irodalmi Figyelő, 1955-57,
Irodalmi Szemle, 1947-48,
Irodalmi Ujság, 1951-56,
Irodalomtörténeti Közlemények, 1946-47
Irodalom - Tudomány, 1945
Katolikus Szemle, 192o-40,
Kelet Népe, 1936-42,
Kortárs, 1947-48, 1958-68
Korunk, 1926-40
Könyvbarát, 1951-52, 1956-60
Kritika, 1963-68,

Libanon, 1936-37,
Literatura
Magyar Kultura, 1921-36,
Magyar Sajtó, 1955-56, 1963-68,
Magyar Szemle, 1927-39,
Minerva, 1922-41,
Mult és Jövő, 1911-20, 1923-31, 1933-42
Müvelt Nép, 1948, 1952
Nagyvilág, 1956-69,
Napkelet, 1923-40,
Nyugat, 19o8-41,
Országos Egyetértés, 1926-28, 193o-31, 1934, 1938, 194o, 1941,
Pásztortüz, 1921-41,
Pesti Napló, 1920-40,
Protestáns Szemle, 1924-40,
Századunk, 1926-39,
Széphalom, 1927-30,
Uj Élet, 1945-51, 1957-68,
Uj Gondolat, 1947,
Uj Hang, 1952-56,
Uj Magyarország, 1945-48,
Valóság, 1945-48,
Válasz, 1946-48,
Világirodalmi Figyelő, 1958, 1964-66,
Zsidó Szemle, 192o-22, 193o-34.

Napilapok

Budapesti Hirlap, 1915-39,
Az Est, 1914-39,
Esti Kurir, 1923-39,
Friss Ujság, 1918-39,
Magyar Nemzet, 1945-67,
Magyarország, 1917-39,
Magyarság, 1922-38,
Nemzeti Ujság, 1921-39,

Népszava, 1921-69,
8 órai ujság, 1920-38,
Pester Lloyd, 1916-42,
Pesti Hirlap, 1920-39,
Uj Nemzedék, 1919-39,
Az Ujság, 1918-39.